

4,1
millioner

personer arbeider med
næringsmidler i Europa,
44 300 i Norge

78 ÅR

kan en forvente å leve øst i Europa.
I vest 81 år

5 800 kroner

mer for strømmen i Nord-Trøndelag
enn i Finnmark

50 år

med fødselsnummeret

71 000

unge i alderen 15-29 år verken
jobbet eller utdannet seg i 2014

Vi fornyer oss

I årets første nummer av Samfunnsspeilet tilbyr vi våre lesere en til dels endret og fornyet utgave av tidsskriftet. For det første kommer det ikke lenger ut på papir, noe vi har vi gitt beskjed om til alle våre abonnenter. For det andre har forsiden fått et nytt visuelt uttrykk.

Vi vil fortsette å lage Samfunnsspeilet stort sett slik vi har gjort til nå, men i en noe modernisert grafisk drakt. Du får tilgang til minst fem artikler i hver utgave; og artiklene vil som før bli skrevet av fagfolk i Statistisk sentralbyrå eller i samarbeid med dem, og de vil omhandle forskjellige emner som det lages statistikk på. Skulle du likevel ønske å ha en artikkel eller hele utgaven på papir, er det mulig å skrive den ut fra pdf-utgaven. Vi både håper og regner med at denne måten å publisere på vil fungere bra for deg som leser.

Vi ønsker å fornye oss fortløpende, både i innhold og form, og vil blant annet introdusere noen kortere spalter i kommende utgaver. Det at vi bare kommer ut på nettet, åpner for justeringer underveis. I 2015 publiserer vi fire utgaver, to på forsommeren (april og juni) og to til høsten (oktober og desember).

I foreliggende utgave får du vite mer om ungdom som verken er i jobb eller utdanning, geografiske forskjeller i strømprisen til husholdninger, matvareindustriens viktige rolle som arbeidsgiver og verdiskaper, fødselsnummerets 50-årige historie, og målbare forskjeller i befolkningens helse mellom det østlige og vestlige Europa. Vi omtaler også kort noen utvalgte statistikker.

Elisabeth Nørgaard

Ansvarlig redaktør

Redaksjon:

Elisabeth Nørgaard (ans.),
Natasza P. Sandbu (red.),
Frode Brunvoll, Even Høydahl,
Geir Nygård, Berit Otnes, Hong Pham,
Elisabeth Rønning, Toril Sandnes,
Ole Sandvik, Kenneth Aarskaug Wiik

Redigering/design:

Helga Nordermoen

Foto: Colourbox, Studio Vest

Omslag: Siri E. Boquist

Internett: <http://www.ssb.no/>

E-post: ssb@ssb.no

ISSN 0809-4713

Publisert: 15. april 2015

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet, Statistisk sentralbyrå.

© Statistisk sentralbyrå

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i juni 2015.

Innhold

Kjersti Helene Hernæs

Forventet levealder, spedbarnsdødelighet og helseutgifter

25 år etter Berlinmurens fall

Vil landene i øst ta igjen landene i vest? 3

Tor Petter Bø og Åsne Vigran

Utenfor arbeidsliv og skole – unge 15-29 år i Norge og Europa

Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning 9

Lars Petter Berg og Nils Arne Rye Krøtø

Norsk næringsmiddelindustri 2003-2012

Matvarer – en stor og viktig norsk industri 15

Jan Furseth og Olav Ljones

Fødselsnummeret

50-årsjubilant med behov for oppgradering 23

Bjørn Bleskestad, Magne Holstad og Thomas Aanensen

Regionale forskjeller i husholdningenes strømpris 2009-2013

Strømprisen avhengig av hvor man bor 29

Kort om tall 34

Vil landene i øst ta igjen landene i vest?

78
år
kan en forvente
å leve øst i Europa.
I vest 81 år.

Skillet i levkår som gikk gjennom Europa i etterkrigstiden, lar seg ikke så lett viske ut, selv 25 år etter Berlinmurens fall. Forskjellene mellom «Øst» og «Vest» er fortsatt der – både i forventet levealder og spedbarnsdødelighet, og i satsing på helsevesenet. Selv om forventet levealder i de østlige og sentraleuropeiske landene har økt markant, er det stadig en betydelig avstand til det vestlige Europa.

Det er mange faktorer som påvirker folks helse: kosthold, boforhold og sanitære forhold, som rent vann, kloakksystem, og så videre, men også utdanning og kvaliteten på helsevesenet spiller inn. I de kommunistiske planøkonomiene var det mange som levde og vokste opp under til dels svært dårlige forhold. Det var mangel på mat og klær, det var dårlige boliger som man ikke alltid klarte eller hadde råd til å varme opp, og helsetjenestene var til dels svært mangelfulle (for beskrivelser av hverdagen under kommunismen, se blant annet Slavenka Drakulić, 1991).

Selv om mange av landene hvor kommunistene tok makten etter andre verdenskrig, som Polen, Tsjekkia, Slovakia, Ungarn og Slovenia, i dag er moderne markedsøkonomier og EU-medlemmer, kan vi forvente å finne forskjeller mellom dem og det vestlige Europa. Sammenligninger av ulike aspekter ved befolkningens helse må sees i lys av historien.

I OECDs publisasjon «How Was Life? Global Well-Being Since 1820» av van Zanden, J.L. et al. 2014, deles verden inn i åtte regioner, hvorav to av dem er Øst- og Vest-Europa. I den engelske utgaven, står det på side 31: 'Eastern and Western Europe are divided (rather arbitrarily) by the former «iron curtain»' (Øst- og Vest-Europa er delt (ganske vilkårlig) etter det tidligere «jernteppet»). Jernteppet refererer til skillet som gikk mellom landene øst i Europa, som var underlagt den sovjetiske ledelsen, og de øvrige europeiske landene. Jernteppet er for lengst fjernet, men sporene etter teppet kan vi fortsatt se.

Utvikling i levealder i Europa siden 1961

Forventet levealder for befolkningen i et land gir oss, kanskje mer enn noe annet mål, som for eksempel selvpoplevd helse, et objektivt bilde av helse-tilstanden i landet. I Norge kan vi i dag forvente å leve til vi blir 82 år ([SSB 2014](#)). På begynnelsen av 1960-tallet, kunne en nordmann forvente å leve i om lag 74 år. Siden den gangen, har vi i Norge fått bedre levestandard, bedre helsevesen og et høyere kunnskapsnivå. Det har bidratt til at vi kan forvente å leve betydelig lenger enn for 50 år siden.

Norge er et av tolv land som har tall for forventet levealder tilbake til 1961. Fem av disse landene hadde i de første tiårene etter andre verdenskrig et kommunistisk styre (se tekstboks om utvalg av land). De utgjør gruppen Øst-Europa. Norge er ett av syv land i gruppen Vest-Europa.

Hvordan har forventet levealder utviklet seg i disse to gruppene i løpet av de siste 50 årene? I 1961 var det relativt liten forskjell i forventet levealder; innbyggerne i Europa kunne forvente å leve i om lag 70 år. Mens forventet levealder steg jevnt og trutt i gruppen Vest-Europa, var det så å si ingen endring i gruppen Øst-Europa de første 30 årene (se figur 1). Men rett etter Berlinmurens fall skjedde det noe; forventet levealder begynte å øke, og siden 1994 har den faktisk steget raskere enn i Vest-Europa, slik tabell 1 viser.

Kjersti Helene Hernæs
er samfunnsøkonom og senior-
rådgiver i Statistisk sentralbyrå,
Seksjon for helsestatistikk.
(kjersti.hernaes@ssb.no)

Tabell 1. Gjennomsnittlig årlig vekst i forventet levealder i Øst- og Vest-Europa¹. 1961-1993 og 1994-2012. År

	1961-1993	1994-2012
Vest-Europa	0,3	0,3
Øst-Europa	0,0	0,4

¹ Vest-Europa er Belgia, Frankrike, Hellas, Island, Norge, Portugal og Sveits. Øst-Europa er Bulgaria, Estland, Slovakia, Tsjekkia og Ungarn.

Kilde: Eurostat/OECD.

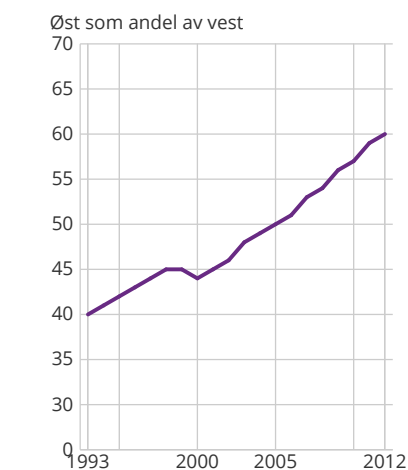
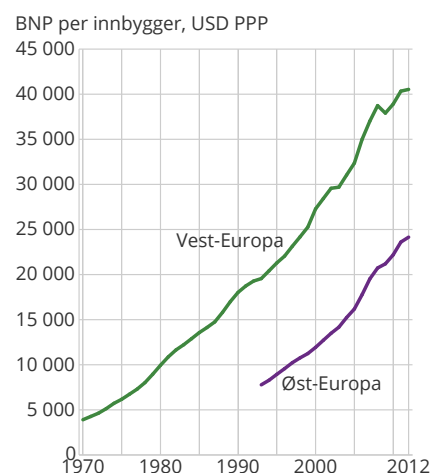
Tabell 2. Gjennomsnittlig årlig vekst i BNP per innbygger i Øst- og Vest-Europa¹. 1970-1993 og 1994-2012. BNP i kjøpekraftsjusterte USD. Prosent

	1970-1993	1994-2012
Vest-Europa	7	4
Øst-Europa		6

¹ Vest-Europa er Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Nederland, Norge, Portugal, Sveits, Sverige, og Østerrike. Landene i gruppen Øst-Europa er Estland, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn. Øst-Europa er ikke tilgjengelig for første periode.

Kilde: Eurostat/OECD.

Figur 2. Bruttonasjonalprodukt (BNP) per innbygger i Øst- og Vest-Europa¹, henholdsvis 1993-2012 og 1970-2012

¹ Vest-Europa er Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Nederland, Norge, Portugal, Sveits, Sverige, og Østerrike. Øst-Europa er Estland, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn.

Kilde: Eurostat/OECD.

Inntektsutvikling i Europa siden 1970

Hvor rikt et land er, måles ofte med bruttonasjonalprodukt (BNP) per innbygger. Som mål på velferd, har BNP per innbygger mange svakheter, men det er sannsynligvis det beste målet vi har om vi kun skal velge ett mål.

1990 er det første året OECD har tall i sin database for landene som tidligere hadde et kommunistisk styre. Det er disse landene vi referer til som Øst-Europa (se tekstboks om utvalg av land). Selv om det ble beregnet tall for BNP også før 1990, var det et annet system for beregninger av BNP som ble fulgt i landene bak det såkalte jernteppet, og tallene er derfor vanskelige å sammenligne (For mer om dette: Hill, P. og Harrison, A., 1994 og OECD, 1997).

BNP per innbygger har økt i både Vest- og Øst-Europa fra 1970 og frem til i dag, men Vest-Europa ligger et godt stykke over Øst-Europa (se figur 2). I 2012 var gjennomsnittlig BNP per innbygger i Vest-Europa om lag 40 000 kjøpekraftsjusterte amerikanske dollar (USD). Til sammenligning var gjennomsnittlig BNP per innbygger i Øst-Europa i 2012 om lag 24 000 kjøpekraftsjusterte USD. Det at tallene er kjøpekraftsjusterte, betyr at en har korrigert for prisforskjeller mellom landene (les mer her: <http://www.oecd.org/std/prices-ppp/>).

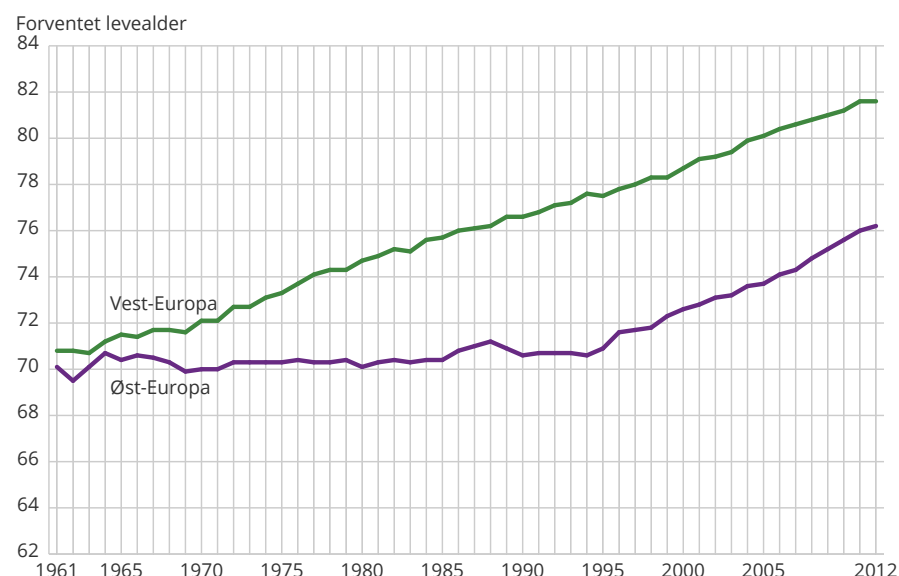
Det er umulig å vite om landene i øst vil ta igjen landene i vest. Det høyre panelet i figur 2 viser BNP i kjøpekraftsjusterte USD per innbygger i Øst-Europa som andel av Vest-Europa. I 1993 var andelen i underkant av 40 prosent, men i 2012 hadde den økt til nesten 60 prosent. Dersom utviklingen fortsetter, vil øst ta igjen vest i løpet av omtrent 40 år. Hvordan utviklingen faktisk blir, gjenstår å se.

Tabell 2 viser gjennomsnittlig årlig vekst i BNP per innbygger i to perioder. I første periode er det kun tall for Vest-Europa som er tilgjengelig. Veksten i Øst-Europa i andre periode er høyere enn i Vest-Europa i samme periode, men ikke så høy som den Vest-Europa hadde i de to foregående tiårene.

Forventet levealder øker med inntekten

Det er en sterk sammenheng mellom økonomisk velstand, ofte målt som BNP per innbygger, og forventet levealder. Dette beskrives blant annet i OECDs How Was Life? (van Zanden, J.L. et al., 2014). Der peker de på at det kan

Figur 1. Forventet levealder i Øst- og Vest-Europa¹. 1961-2012

¹ Vest-Europa er Belgia, Frankrike, Hellas, Island, Norge, Portugal og Sveits. Øst-Europa er Bulgaria, Estland, Slovakia, Tsjekkia og Ungarn.

Kilde: Eurostat/OECD.

være mange årsaker til dette, og at årsakssammenhengen mest sannsynlig går begge veier.

Økonomisk velstand kan påvirke helse, og helse kan påvirke økonomisk velstand. Høyere inntekt gjør at vi kan bo bedre, spise mer og sunnere mat, og kle oss bedre. Et bedre helsevesen er i stand til å redde flere liv, og gi bedre behandling til dem som trenger det. Samtidig kan arbeidstakere med bedre helse jobbe mer, og være mer produktive, slik at bedret helse kan gi positive effekter tilbake til økonomien.

De siste tiårene har europeeres inntekt økt betydelig. Når en ser tilbake til etterkrigstiden, da deler av Europa lå i ruiner etter andre verdenskrig, har det vært en enorm velstandsvekst fram til i dag. Figur 3 viser hvordan forventet levealder har økt i takt med inntektsnivået, illustrert med BNP per innbygger i kjøpekraftsjusterte USD.

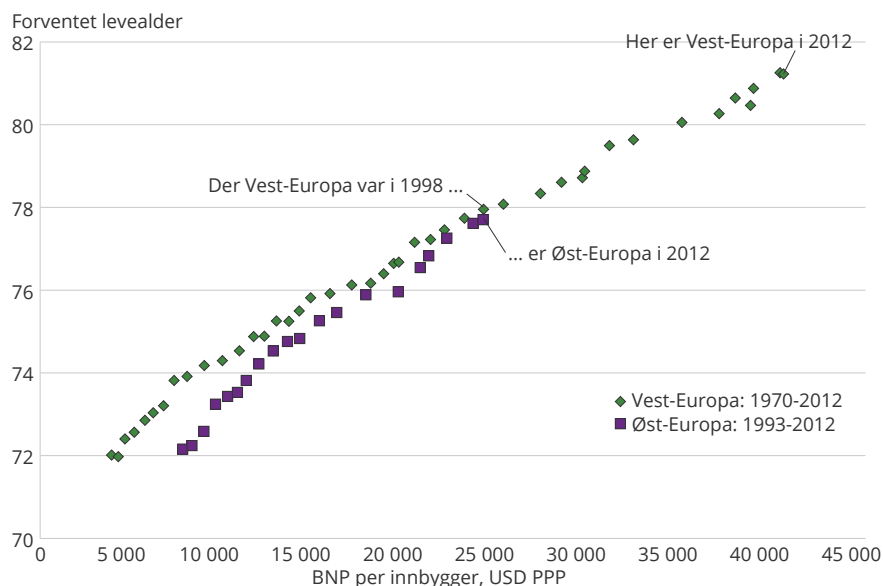
Vi ser et skille mellom land øst og vest i Europa; Øst-Europa ligger om lag 15 år bak Vest-Europa (se figur 3). Med det mener vi følgende: I 2012 er BNP per innbygger i Øst-Europa ca. 24 000 i kjøpekraftsjusterte USD, og forventet levealder er ca. 78 år. Dette nivået på BNP per innbygger og forventet levealder hadde Vest-Europa i 1998 – det vil si fjorten år tidligere. I 2012 er BNP per innbygger i Vest-Europa i overkant av 40 000 i kjøpekraftsjusterte USD, og forventet levealder er 81 år. Kanskje det er det nivået Øst-Europa kan håpe å være på om 10 til 15 år?

I figur 3 er det første datapunktet for Vest-Europa 1970; da var BNP per innbygger om lag 4000 kjøpekraftsjusterte USD og forventet levealder var om lag 72 år. Det siste datapunktet for Vest-Europa er 2012; da var BNP per innbygger om lag 40 000 kjøpekraftsjusterte USD og forventet levealder 81 år. Det første datapunktet for Øst-Europa er 1993; da var BNP per innbygger om lag 8 000 kjøpekraftsjusterte USD og forventet levealder om lag 72 år. Det siste datapunktet for Øst-Europa er 2012; da var BNP per innbygger om lag 24 000 kjøpekraftsjusterte USD og forventet levealder 78 år.

Høyere helseutgifter i vest

Økonomisk velstand gjør det mulig å bruke mer ressurser på et godt helsevesen. Land i vest bruker mer på helse per innbygger enn land i øst (se figur

Figur 3. Sammenhengen mellom bruttonasjonalprodukt (BNP) per innbygger og forventet levealder i Øst- og Vest-Europa¹

¹ Vest-Europa er Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Nederland, Norge, Portugal, Sveits, Sverige og Østerrike. Øst-Europa er Estland, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn. Kilde: Eurostat/OECD.

Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD)

Organisasjonen arbeider for at folk over hele verden skal få det bedre, både økonomisk og sosialt. OECD har i dag 34 medlemsland. Norge er et av de 18 opprinnelige medlemslandene. Les mer på: <https://www.oecd.org/about/>

Utvalg av land

Utvalget av land er ikke det samme for alle figurer. Årsaken er at tallgrunnlaget for de ulike landene varierer. For å regne gjennomsnitt for grupper av land, er det nødvendig at alle landene i gruppen har tall for hele perioden. Tyskland er utelatt fra samtlige figurer, fordi det tidligere Vest- og Øst-Tyskland ikke lar seg skille i tidsseriene. Etter sammenslåingen. Estland er utelatt fra figur 6 fordi de fra 1986 til 1993 har rater som er over dobbelt så høye som øvrige land i gruppen Øst-Europa, og kan derfor ikke anses som representativ for gruppen.

6.1.1 i Health at a Glance: Europe 2014, hvor de ti EU-landene som bruker minst på helse per innbygger alle tilhører gruppen vi her har definert som Øst-Europa). Hvor mye ressurser en bruker på helse, vil ha betydning for kvaliteten på helsetjenestene; et høyere lønnsnivå i helsesektoren vil gjøre at en kan tiltrekke seg mer og bedre kvalifisert arbeidskraft. Et større helsebudsjett betyr også at en kan kjøpe mer og bedre medisinsk utstyr og legemidler. Mer penger brukt på helse, burde resultere i bedre behandling til pasientene.

Land i Vest-Europa bruker i gjennomsnitt mer enn dobbelt så mye på helse per innbygger, sammenlignet med gjennomsnittet for land i Øst-Europa (se figur 4). Utflatingen etter 2009 kan knyttes til finanskrisen. Tallene viser totale helseutgifter, beregnet i henhold til System of Health Accounts, per innbygger. Tallene i figur 4 er kjøpekraftsjusterte, det vil si korrigert for forskjellige prisnivåer i de ulike landene (les mer her: <http://www.oecd.org/std/prices-ppp/>).

Bedre og rimeligere behandling i flere land

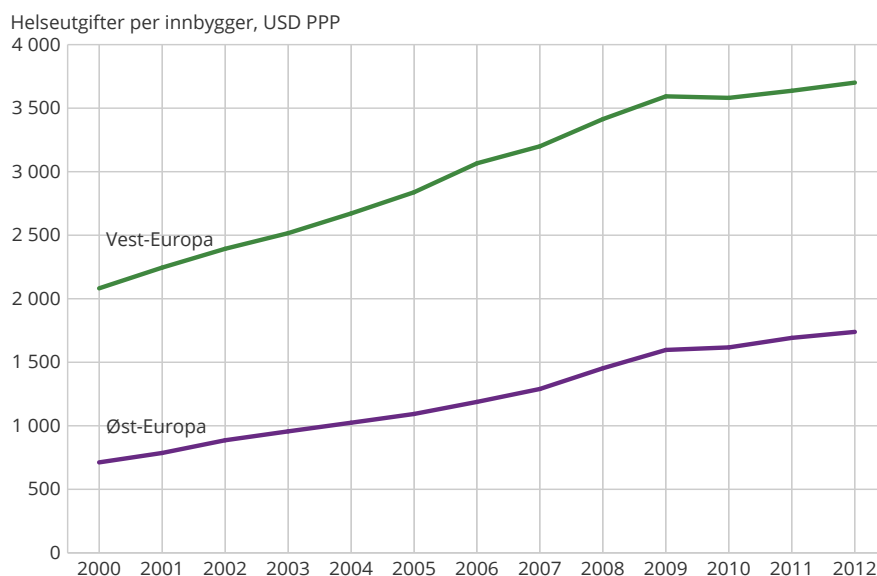
Når det gjelder utgifter til helse, kan andre effekter, som kan bidra til å jevne ut kvaliteten på behandlingen mellom land også spille inn. Utviklingen innen medisinsk teknologi drives blant annet av forskning, og resultatene fra forskningen vil være allment tilgjengelige, på tvers av landegrensene. Forskning kan dermed bidra til å heve kvaliteten på behandlingen i mange land.

En del behandling kan også være kostbar når den er ny, men når prisen på behandlingen faller, kan flere land ta seg råd til å innføre den. Det vil bidra til å redusere forskjeller i behandlingstilbudet mellom land. De siste årene har patenttiden gått ut på et stort antall viktige legemidler. Det har åpnet opp for produksjon av generiske legemidler, og bidratt til et betydelig prisfall på disse. Prisfallet har gjort legemidlene mer tilgjengelige, også for land med mindre helsebudsjetter.

Hvordan kan vi vite hvor lenge vi vil leve?

Hvor lenge vi vil leve er det ingen som har svaret på – det vet en jo ikke før døden faktisk inntreffer. Her setter vi imidlertid fingeren på et viktig aspekt når vi skal beregne forventet levealder; vi må ta utgangspunkt i når folk dør. For hver enkelt aldersgruppe, fra 0 til over 100 år, for menn og kvinner, registrerer en dødeligheten i løpet av et kalenderår. Denne informasjonen brukes til å

Figur 4. Utgifter til helse per innbygger i Øst- og Vest-Europa¹, i kjøpekraftsjusterte USD. 2000-2012

¹ Vest-Europa er Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Island, Italia, Luxemburg, Nederland, Norge, Portugal, Spania, Storbritannia, Sveits, Sverige, og Østerrike. Øst-Europa er Estland, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn. Kilde: OECD.

lage et mål på hvor lenge befolkningen i gjennomsnitt kan forvente å leve. Det er et beregnet mål; en tar inn ny informasjon om dødelighet i de ulike aldersgruppene hvert kalenderår ([Brunborg, 2014](#)).

Beregninger av forventet levealder henger derfor tett sammen med sannsynligheten en har for å dø på hvert tidspunkt i livet. Nedgangen i spedbarnsdødelighet, som har vedvart siden begynnelsen av 1900-tallet, er én av flere faktorer som har bidratt til at vi kan forvente å leve lenger.

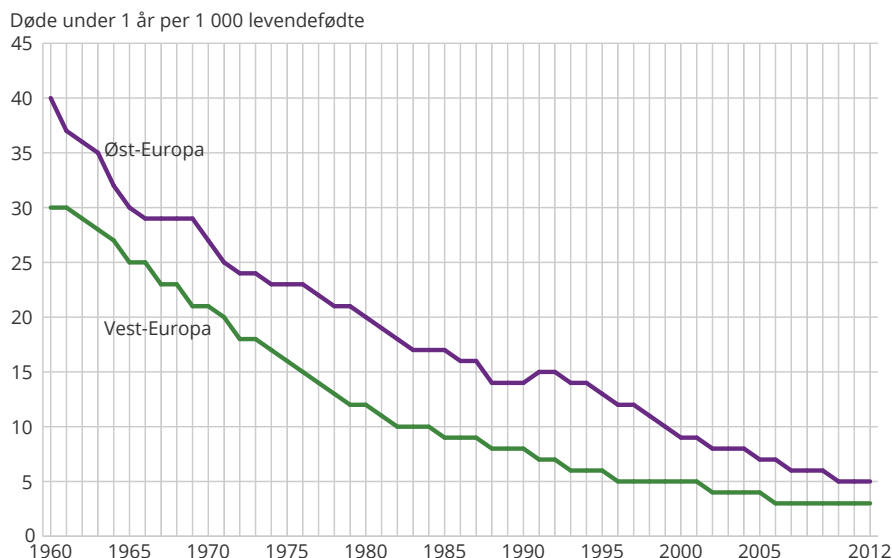
Når vi sammenligner Øst- og Vest-Europa, ser vi at spedbarnsdødeligheten har vært høyere i Øst-Europa enn i Vest-Europa i hele perioden vi har tall for her. Mens det var 40 døde per 1 000 levendefødte i Øst-Europa i 1960, var det 30 døde per 1 000 levendefødte i Vest-Europa. I første halvdel av 1960-årene ble forskjellene mindre; spedbarnsdødeligheten falt raskere i Øst-Europa enn i Vest-Europa, men så bremsset fallet i øst opp. Fra slutten av 1960-tallet til begynnelsen av 1990-tallet, økte forskjellene i spedbarnsdødelighet mellom øst og vest. Etter 1992 faller spedbarnsdødeligheten i Øst-Europa igjen raskere enn i Vest-Europa. Forskjellene har blitt mindre, men de er ikke borte helt ennå (se tekstboks om utvalg av land).

Nedgangen i dødelighet som følge av hjerte- og karsykdommer, er en annen faktor som har gjort at vi kan forvente å leve lenger. De siste årene er det langt færre som dør av hjerte- og karsykdommer, blant annet fordi man oppdager sykdommene tidligere, og fordi behandlingen har blitt bedre (Health at a Glance: Europe 2014). Figur 6 viser nedgangen i dødsfall som følge av hjerte- og karsykdommer fra 1986 til 2010, for Vest- og Øst-Europa. Trenden er nedadgående for begge landgruppene, men dødeligheten som følge av disse sykdommene er stadig høyere i Øst-Europa.

Fortsatt spor etter Jernteppet

Det er mer enn 25 år siden Berlinmuren falt. Muren symboliserte skillet mellom landene med kommunistisk planøkonomi i øst, og markedsøkonomiene i vest. I denne artikkelen har vi sett at vi i dag fortsatt ser sporene etter skillet som gikk gjennom Europa. I tiårene med kommunistisk styre i Øst-Europa etter andre verdenskrig, økte forventet levealder nesten ikke. Selv om økningen i forventet levealder i det østlige Europa etter 1990 er større enn i det vestlige Europa, vil det ta mange år før forskjellene viskes ut. Inntekt, målt som BNP

Figur 5. Spedbarnsdødelighet i Øst- og Vest-Europa¹. 1960 til 2012. Døde under 1 år per 1 000 levendefødte

¹ Vest-Europa er Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Island, Italia, Luxemburg, Nederland, Norge, Portugal, Spania, Storbritannia, Sveits, Sverige, og Østerrike.

Øst-Europa er Bulgaria, Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn.

Kilde: Eurostat/OECD.

Referanser

Brunborg, H. (2014): Befolkningsutviklingen, *Økonomiske analyser* 2, 2014, Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/befolkningsutviklingen-2014-02>

Drakulic, Slavenka (1991), *How We Survived Communism and Even Laughed*, Harper Perennial.

Hill, P. og Harrison, A. (1994), *New World System of National Accounts*, SG/NR (94) 6, OECD Official Documents.: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=SG/NR\(94\)6&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=SG/NR(94)6&docLanguage=En)

OECD (1997), *National Accounts, Central and Eastern Europe*, OCDE/GD(97)39, OECD. [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD\(97\)39&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD(97)39&docLanguage=En)

OECD (2014), *Health at a Glance Europe 2014: Europe 2014*, OECD Publishing.

SSB (2014): Døde 2013. Levealderen øker fortsatt. Publisert 8. April 2014. Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/dode>

van Zanden, J.L., et al. (eds.) (2014), *How Was Life? Global Well-Being Since 1820*, OECD Publishing.

Nettsteder

OECD: <http://www.oecd.org/std/prices-ppp/> (om kjøpekraftsjustering, det vil si purchasing power parities (PPP); se lenke videre til «What are PPPs?»).

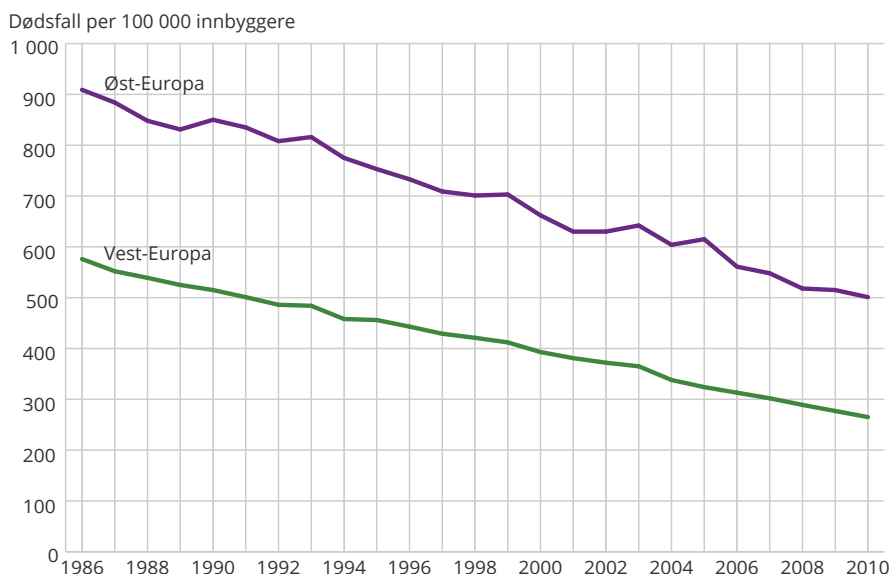
Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/dode> (forventet levealder i Norge for menn og kvinner)

Store norske leksikon: www.snl.no.

Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Material_Product_System (om beregninger av BNP i landene «bak jernteppet», det vil si de som fulgte sovjetisk styre, også kalt Østblokken).

per innbygger, er betydelig lavere øst i Europa enn i vest. Når en ser på både forventet levealder og BNP per innbygger, er Øst-Europa i 2012 der Vest-Europa var i 1998 – sånn sett kan en si at landene i øst henger nesten 15 år etter. Jernteppet er for lengst fjernet, men sporene etter det kan vi fortsatt se.

Figur 6. Dødsfall per 100 000 innbyggere i Øst- og Vest-Europa¹ som følge av hjerte- og karsykdommer. 1986-2012

¹ Vest-Europa er Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Luxemburg, Nederland, Norge, Spania, Sveits, Sverige og Østerrike. Øst-Europa er Slovenia, Tsjekkia og Ungarn.
Kilde: OECD.

Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning

71 000

unge i alderen 15-29 år
verken jobbet eller
utdannet seg i 2014

71 000 unge mennesker i alderen 15-29 år var verken i arbeid, under utdanning eller i opplæring i 2014. Det tilsvarer 7 prosent av alle i denne aldersgruppen i Norge. Hver femte i denne gruppen var i samme situasjon fem år i sammenheng. Nær halvparten mottok helserelaterte ytelser, 13 prosent mottok andre økonomiske ytelser, mens 32 prosent hadde ukjent status og antakelig var forsørget av familien.

Flere land opplever at grupper av unge personer faller utenfor både arbeidsliv, utdanning og annen form for opplæring. Interessen for å skaffe mer informasjon om dem, er økende både nasjonalt og internasjonalt. Gruppen går internasjonalt under betegnelsen NEET (Not in Employment, Education or Training), et begrep som også vi bruker i denne artikkelen om norske forhold. Å tallfeste og analysere denne gruppen kan gi et viktig supplement til målet på arbeidsledighet. NEET omfatter all ungdom utenom jobb og utdanning/opplæring, uansett om de tilfredsstiller kriteriene for å være arbeidsledige eller ikke. Disse kriteriene går ut på at man aktivt må ha søkt arbeid de siste fire ukene og dessuten kunne påta seg en jobb med det samme.

NEET består av personer i svært ulike livssituasjoner. Noen kan velge å ta et friår fra utdanning eller jobb. Andre tar seg fri noen måneder etter endt utdanning før man begynner å søke etter jobb. De er altså på vei fra en aktivitet til en annen, og inngår i NEET-gruppen kun for en kortere periode. En annen gruppe er de som etter endt utdanning blir gående arbeidsledige på ubestemt tid. Andre igjen slutter med aktiv arbeidssøking og gir også opp å fullføre utdanningen, slik at de blir værende inaktive på mer varig basis. Foruten disse gruppene vil det også være noen med så store helseproblemer at de kan være mindre aktuelle for både utdanning og jobb.

Utfordrende å definere og måle «opplæring»

NEET-begrepet brukes primært om unge personer under 30 år, som altså verken er i arbeid, utdanning eller opplæring. I denne sammenheng vil arbeid eller sysselsetting være ensbetydende med inntektsgivende arbeid eller midlertidig fravær fra dette. Definisjonen og målingen er veletablert internasjonalt. Det samme kan sies om utdanning. Det omfatter formell utdanning, det vil si en utdanning som i Norge leder fram til en offentlig godkjent grad/eksamen.

I tillegg til den formelle utdanningen ønsker vi å fange opp mer uformell opplæring. Her er både definisjon og måling av opplæring mindre veletablert og mer krevende. Mye av den uformelle opplæringen skjer blant personer som allerede er i arbeid, gjennom seminarer, kurs o.l. Til vårt formål er vi ute etter å fange opp opplæringsaktivitet blant dem som verken er sysselsatt eller under utdanning, slik at disse kan utelates fra NEET-gruppen. Det typiske vil være arbeidssøkere som går på ulike arbeidstreningskurs i regi av NAV, men det kan også være språkkurs o.l. som drives av andre.

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) er den datakilden som er vanligst å bruke internasjonalt når man skal gi tall for NEET. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er selve tallene beheftet med en viss usikkerhet, men vi antar at strukturen i disse er rimelig god. I AKU følger man den internasjonale definisjonen av sysselsetting gjennom et sett av spørsmål, hvor også småjobber fanges opp. For å avdekke om man har vært under utdanning eller opplæring, brukes informasjon fra flere av spørsmålene i AKU. For det første gjelder det spørs-

Tor Petter Bø

er sosiolog og seniorrådgiver
i Statistisk sentralbyrå, Seksjon
for arbeidsmarkedsstatistikk.
(tpb@ssb.no)

Åsne Vigran

er sosiolog og seniorrådgiver
i Statistisk sentralbyrå, Seksjon
for arbeidsmarkedsstatistikk.
(vig@ssb.no)

Artikkelen bygger på rapporten «Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning». Rapporter 2014/37, Statistisk sentralbyrå.

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU er en utvalgsundersøkelse som dekker personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Utvalget består av 24 000 personer per kvartal. Undersøkelsen er primært rettet mot å måle folks forhold til arbeidsmarkedet, men inneholder også spørsmål om utdanning og opplæring. Svarprosenten er på om lag 80. Sysselsatte er personer med inntektsgivende arbeid, inklusive midlertidig fraværende. Arbeidsledige er personer uten inntektsgivende arbeid som forsøkte å skaffe seg arbeid i løpet av de siste fire ukene, og som kunne ha påtatt seg arbeid straks.

målet om hovedsakelig virksomhet, hvor utdanning er ett av svaralternativene, for det andre et spørsmål om man i løpet av de siste 4 ukene har «gått på skole, studert eller vært lærling», og for det tredje om man har «deltatt i noen annen form for opplæring som kurs, seminarer, konferanser o.l.». Det holder med bekreftende svar på ett av disse spørsmålene for å inngå i kategoriene «under utdanning» eller «i opplæring». De som ikke oppfyller noen av disse kriteriene til arbeid, utdanning eller opplæring, regner vi som NEET.

Hver tiende i alderen 25-29 år verken i jobb eller utdanning

I den yngste aldersgruppen, det vil si 15-19 år, går de fleste i videregående skole. Bare 2 prosent av de unge i denne alderen var utenfor både utdanning/opplæring og arbeidsliv i 2014. I aldersgruppen 20-24 år har andelen i NEET ligget på 8 prosent de siste fem årene, og blant dem i alderen 25-29 år rundt 9-10 prosent, viser tall fra AKU (se tekstboks og figur 1).

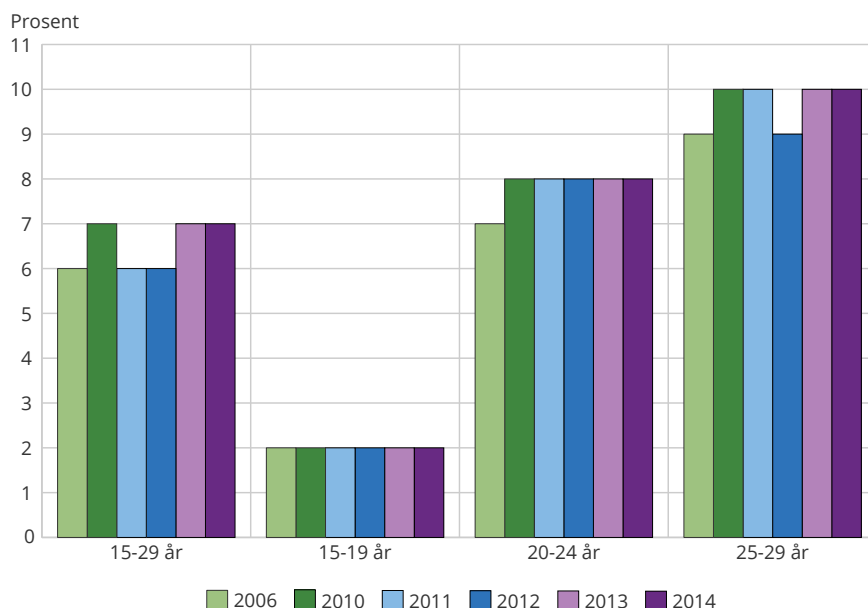
Det er ingen signifikant forskjell i NEET-andelen mellom menn og kvinner, bortsett fra i den eldste aldersgruppen, 25-29 år, hvor det er relativt flere kvinner enn menn. I 2014 var tallet 12 prosent for kvinner og 8 prosent for menn. Dette har trolig sammenheng med barnefødsler, ved at noen tar permisjon utover det som kompenseres lønnsmessig, og ikke lenger regnes som sysselsatt, eller venter med å fullføre utdanningen. Men det er også slik at sysselsettingsandelen generelt er høyere for menn enn kvinner uavhengig av om man er i småbarnsfasen eller ikke.

I 2014 var det ifølge AKU 24 000 arbeidsledige blant de 71 000 som da inngikk i NEET-gruppen. De arbeidsledige utgjorde med andre ord en tredjedel av NEET, samme andel som i 2006. Det er likevel slik at nær dobbelt så mange uttrykker *ønske* om arbeid, men uten å oppfylle alle betingelsene for å bli klassifisert som arbeidsledige i statistikken (se tekstboks). Dessuten finnes det en del arbeidsledige som ikke er i NEET-gruppen fordi de samtidig er under utdanning eller opplæring.

Egendefinert status

I AKU blir alle som ikke har heltidsjobb, spurt hva de betrakter som sin hovedaktivitet. I 2014 var det 43 000 av de 71 000 personene i NEET-gruppen som *betraktet seg selv* som arbeidsledige, uavhengig av om de oppfylte alle kriteriene for å inngå i det offisielle ledighetsmålet, hvor det som nevnt kreves aktiv

Figur 1. Ungdom verken i arbeid eller utdanning. Prosent av alle personer i hver gruppe

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

søking siste fire uker og mulighet for straks å påta seg en jobb. Det innebærer at 60 prosent så på seg selv som arbeidsledige, 76 prosent av mennene og 47 prosent av kvinnene.

Til sammenligning var det i alt 14 prosent som betraktet seg selv som arbeidsuføre, mens en av fem kvinner så på seg selv som hjemmearbeidende. De som anser seg selv som arbeidsledige, synker med økende alder for kvinner, da de i større grad oppgir å være hjemmearbeidende. Det er riktignok ikke her snakk om gjensidig utelukkende kategorier. Man kan for eksempel være hjemmearbeidende og arbeidssøkende samtidig, men i denne statistikken er det kun én av kategoriene som framkommer.

Internasjonal sammenligning

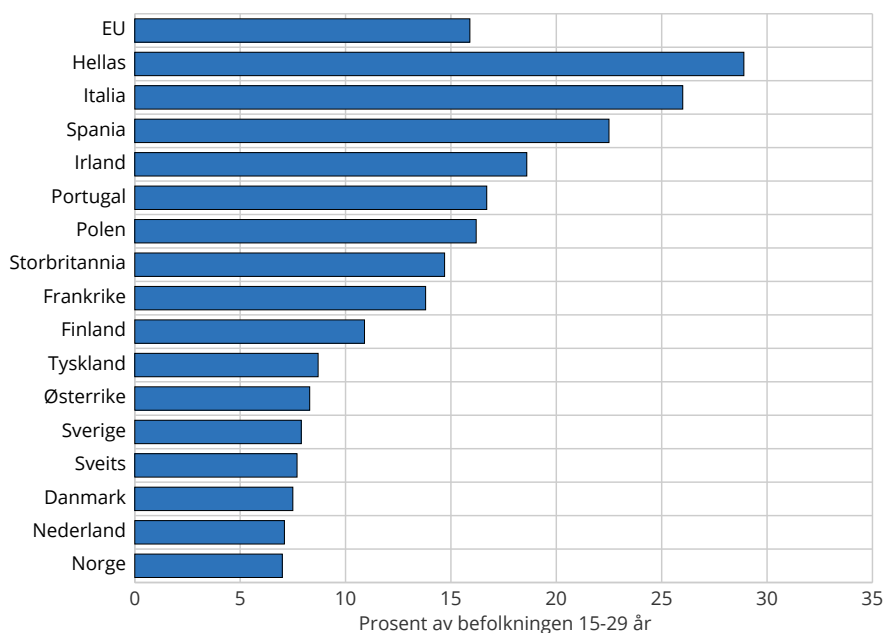
EUs statistikkbyrå, Eurostat, har publisert tilsvarende tall basert på AKU for alle EU- og EFTA-landene basert på samme definisjon som i denne artikkelen. I EU-landene sett under ett var nær 16 prosent av all ungdom i alderen 15-29 år verken i arbeid eller utdanning i 2013 (figur 2). I land som Hellas, Italia og Spania var andelen på mellom 20 og 30 prosent, mens den var lavest i Nederland og Norge med 7 prosent. I land som Sverige, Sveits og Danmark var andelen på knapt 8 prosent.

Informasjon fra registre

Av flere grunner er det interessant å beskrive gruppen ut fra den tilleggsinformasjonen som finnes i administrative registre, og ikke bare på bakgrunn av Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Registerbasert statistikk (se tekstboks) inneholder ikke den statistiske usikkerheten og de feilmarginer som AKU har, med særlig store utslag for mindre grupper. Man får også informasjon om hvorvidt den unge gruppen vi ser på, deltar i NAV-tiltak, mottar offentlige stønader, og i så fall hvilke ytelser det dreier seg om.

Registerbasert statistikk gir også mulighet for å følge samme personer over flere år. Vi kan dermed se hvordan det går med personer som på et gitt tidspunkt faller innenfor gruppen NEET. I en slik analyse vil det være aktuelt å sammenligne utviklingen for NEET-gruppen med utviklingen for andre i samme alder. På den måten kan vi få belyst hvor problematisk det kan være for framtidig yrkesdeltakelse å være i NEET-gruppen i utgangspunktet. Den registerbaserte statistikken kan også gi informasjon om varigheten av å tilhøre NEET.

Figur 2. Ungdom verken i arbeid eller utdanning i utvalgte land. 2013. Prosent

Kilde: Eurostat.

Ut fra den informasjonen som finnes i administrative registre om sysselsetting, utdanning og deltakelse i arbeidsmarkedstiltak er det mulig å gi register-tall for gruppen NEET med 4. kvartal hvert år som referansetidspunkt. Når registerdata brukes som kilde, øker størrelsen på NEET-gruppen sammenlignet med bruk av AKU fra rundt 6 prosent (AKU) til 10,6 prosent (register) i 2012. At AKU gir lavere andeler, skyldes i hovedsak at man her fanger opp flere som er i uformell utdanning, det vil si personer som ikke inngår i NEET.

Med denne definisjonen av NEET, kunne 110 500 av de unge i alderen 15-29 år i 2013 klassifiseres i NEET-kategorien. Av disse var 14,6 prosent registrert hos NAV som helt ledige, mens 11,9 prosent mottok arbeidsavklaringspenger. Ytterligere 5,7 prosent var mottakere av uførepensjon, mens omtrent like mange (5,5 prosent) mottok sosialhjelp.

For over halvparten av tilfellene finnes det imidlertid ikke informasjon i registre om hvilken status de har. Det er rimelig å anta at en del av disse forsørges av nær familie eller ektefelle. Noen kan også være såkalt familiearbeidskraft i en bedrift eid av en annen person i husholdningen.

Ett år utenfor kan påvirke framtiden

I 2008 tilhørte 915 100 personer av de bosatte i Norge aldersgruppen 15-29 år. I overkant av 84 300, eller 9,2 prosent, kunne klassifiseres som tilhørende gruppen NEET i 4. kvartal dette året.

Ved å kople sammen flere åganger av registerdata kan vi få et bilde av hvor lenge man sammenhengende befinner seg i NEET-gruppen. Registerdataene gir ikke svar på nøyaktig hvor lenge den enkelte er i en status: om man for eksempel har småjobber eller mottar ulike ytelser underveis i ett eller flere av årene, siden det kun er situasjonen i november hvert år som analyseres. Sammenkobling av årgangene vil likevel gi et visst bilde.

Vi tar utgangspunkt i dem som var i NEET-gruppen i 2008, og ser hvor mange som fortsatt var i gruppen hvert av de påfølgende fire årene. Resultatene viser at av de opprinnelige 84 300 var 28 prosent i gruppen bare dette ene året, 8 prosent var i gruppen i to år, 5 prosent i tre år, 4 prosent i fire år, mens 20 prosent fortsatt kunne sies å være omfattet av kriteriene for NEET i 2013. Om lag en tredjedel av utgangspopulasjonen hadde enten vært ut og inn av NEET flere ganger i løpet av årene, eller de hadde flyttet fra Norge (tabell 1).

Tabell 1. **Personer 15-29 år i NEET i 2008, etter kjønn og varighet av status. Prosent**

	Utgangs- populasjon	År i NEET					Ikke i populasjon alle år
		Bare 2008	2008- 2009	2008- 2010	2008- 2011	2008- 2012	
I alt	84 263	23 756	6 878	4 074	3 289	17 222	29 044
Kvinner	44 293	11 849	3 600	2 346	1 963	9 486	15 049
Menn	39 970	11 907	3 278	1 728	1 326	7 736	13 995

Prosent							
I alt	100	28	8	5	4	20	34
Kvinner	100	27	8	5	4	21	34
Menn	100	30	8	4	3	19	35

Kilde: System for persondata, Statistisk sentralbyrå.

Av de 17 200 som tilhørte NEET i fem påfølgende år, fra 2008 til 2012, mottok 8 800 eller 51 prosent helserelaterte ytelser i 2012, mens 2 200 (13 prosent) hadde andre økonomiske ytelser, 700 (4 prosent) var arbeidsledige og 5 500 (32 prosent) hadde ukjent status. Nedsatt helse kan være en årsak til at unge mennesker står utenfor arbeid og utdanning. Av dem som mottok helserelaterte ytelser, som sykepenger, arbeidsavklaringspenger og uførepensjon i 2008, hadde 94 prosent fortsatt slike ytelser fem år etterpå.

Noen kommer seg også i arbeid. 42 prosent av dem som var i NEET-gruppen i 2008, var sysselsatt i 2012. Andre var under utdanning (7 prosent), og i overkant av 8 prosent var arbeidsledige eller arbeidssøkende ellers, mens 15 prosent mottok en helserelatert ytelse. De resterende hadde ukjent status i 2012.

Følger vi de personene som *ikke* tilhørte NEET-gruppen fra 2008 og over en femårsperiode, men som var sysselsatt eller i utdanning/opplæring, ser vi at mer enn 77 prosent var sysselsatt fire år seinere. I overkant av 10 prosent var under utdanning, og rundt 3 prosent var registrert helt ledige eller arbeidssøkende. To prosent var å finne blant dem som mottok en helserelatert ytelse i 2012.

I denne gruppen er det knapt 4 prosent vi ikke har opplysninger om. Dersom vi bare betrakter dem som var sysselsatt i 2008, altså fratrasket dem som er under utdanning, viser tallene at over 83 prosent fortsatt var sysselsatt i 2012.

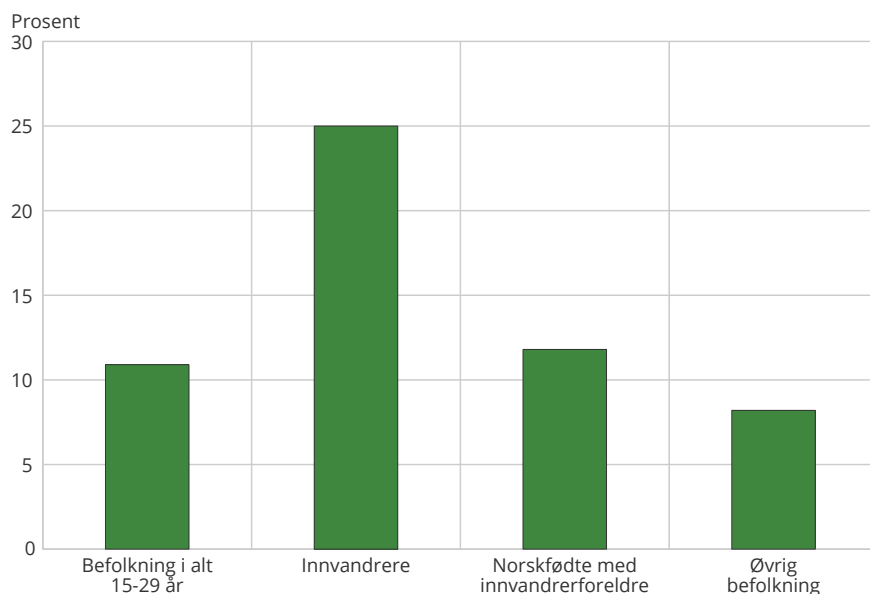
Konklusjonen, når vi tar utgangspunkt i status i 2008, er at personer som er med i NEET et gitt år, jevnt over ser ut til å ha mer varige problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet. En del av disse vil være å finne blant de arbeidsledige, mens andre går ut av arbeidsstyrken ved at de etter hvert slutter å søke arbeid.

Innvandring og utdanningsnivå

Som vist tidligere kunne 10,9 prosent av den bosatte befolkningen mellom 15 og 29 år klassifiseres som NEET i 2013 i følge registerdata. Dersom NEET-gruppen deles etter innvandringskategori, vises et litt annet bilde. NEET-gruppen utgjorde 25 prosent blant innvandrere, nær 12 prosent blant norskfødte med innvandrerforeldre og nær 8 prosent i befolkningen for øvrig (figur 3).

Personer som tilhører NEET-gruppen har gjennomgående lavere utdanning enn tilsvarende gruppe i befolkningen for øvrig. Blant innvandrere har en relativt stor gruppe ikke kjent utdanning – eller ingen utdanning i det norske utdanningssystemet. For den øvrige befolkningen er andelen med ukjent utdanning svært liten (tabell 2).

Figur 3 . Bosatte personer 15-29 år i gruppen NEET, etter innvandringskategori. 4. kvartal 2013

Kilde: System for persondata, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. **Personer 15-29 år etter NEET-status, innvandringskategori og utdanningsnivå. 4. kvartal 2013**

	Innvandrere		Norskfødte med innvanderforeldre		Øvrig befolkning	
	I alt	NEET	I alt	NEET	I alt	NEET
	100	100	100	100	100	100
Grunnskole eller lavere	30	27	48	55	40	62
Videregående skole	16	11	25	17	33	24
Høgskole og universitet	17	11	15	11	21	11
Uoppgitt utdanning	37	51	12	17	7	3

Kilde: System for persondata, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Bø, Tor Petter og Åsne Vigran (2014): «Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning.» Rapporter 2014/37, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/ungdom-som-verken-er-i-arbeid-eller-utdanning>

Registerbasert statistikk (System for persondata)

SSBs «System for persondata» (SFP) er en utvidelse av den registerbaserte sysselsetningsstatistikken, som i tillegg til å gi opplysninger om arbeidsforhold, gir opplysninger om utdanning, NAV-tiltak og mottak av en del offentlige ytelser. Dette er en totaltelling hvor definisjonen av sysselsetting i utgangspunktet er den samme som i AKU. Statistikk basert på data fra administrative registre inneholder ikke den utvalgsusikkerheten som AKU har. Den registerbaserte statistikken kan også gi informasjon om varigheten av NEET ved at man kan følge de samme personene over tid.

Matvarer – en stor og viktig norsk industri

4,1
millioner personer
arbeider med næringsmidler
i Europa, 44 300 i Norge.

Produksjon og bearbeiding av matvarer er Norges største industrinæring. I 2012 jobbet om lag 20 prosent av alle industriansatte i næringsmiddelindustrien. Den bidro med 17 prosent av industriens samlede verdiskaping, og investeringene innenfor denne næringen har økt de siste årene. Også i europeisk sammenheng utgjør næringsmiddelindustrien i Norge en stor andel av industrien, målt i sysselsetting.

Næringsmiddelindustrien er Norges største industrinæring målt etter verdiskaping i løpende priser. Denne var i 2012 på 31,7 milliarder kroner, eller om lag 17 prosent av industriens samlede verdiskaping (se tekstboksene om begreper).

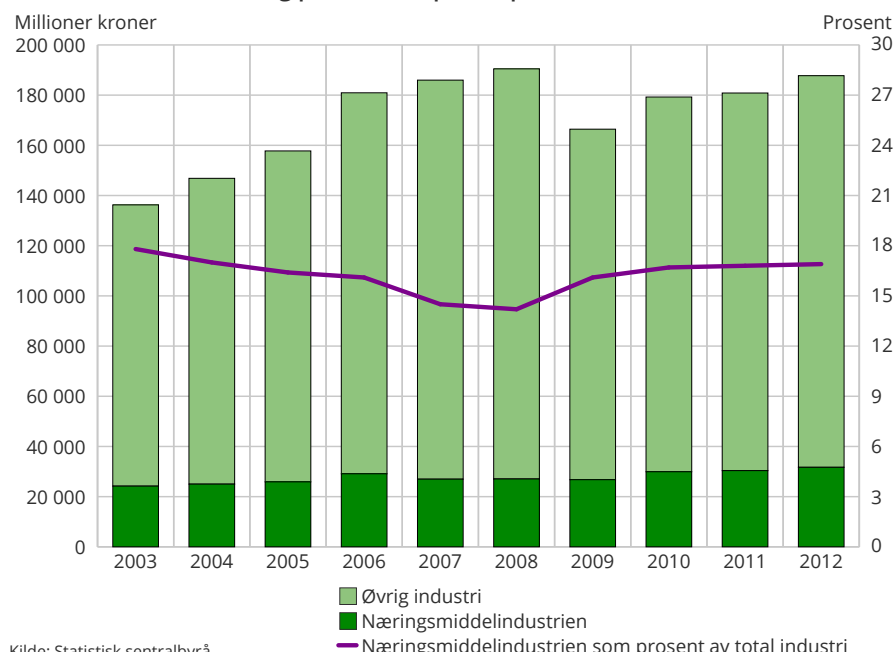
Fra 2011 til 2012 opplevde næringsmiddelindustrien en oppgang på 4,4 prosent i verdiskapingen, og siden 2003 har det vært en oppgang på 31 prosent. Til sammenligning økte total verdiskaping i industrien med rundt 38 prosent fra 2003 til 2012, også i løpende priser. Næringene maskinreparasjon og -installasjon, metallvareindustrien og maskinindustrien bidro mest til den totale oppgangen i industrien.

Ser vi på næringsmiddelindustriens andel av den totale verdiskapingen i norsk industri, har den vært forholdsvis stabil i perioden 2003-2012 (se figur 1). Mye av stabiliteten skyldes importvernet som særlig verner om produsenter av basis landbruksvarer, slik som kjøtt, melk, korn og poteter.

Mest til hjemmemarkedet

Mesteparten av varene fra næringsmiddelindustrien går til hjemmemarkedet, som møter lite konkurranse fra utlandet. De er dermed mindre konjunkturavhengige enn mange andre industriprodukter. Dette kommer også frem av

Figur 1. Verdiskaping i næringsmiddelindustrien, øvrig industri og andel av total (millioner kroner og prosent). Løpende priser. 2003-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lars Petter Berg

er statsviter og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for industri- og FoU-statistikk. (Lars.Petter.Berg@ssb.no)

Nils Arne Rye Krøtø

er samfunnsøkonom, statsviter og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for industri- og FoU-statistikk. (nrk@ssb.no)

Næringsmiddelindustrien

Omfatter bearbeiding av produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske til matvarer, fôr og drikkevarer til henholdsvis mennesker og dyr og halvfabrikata, som ikke direkte kan knyttes til matvarer.

Kategorien hentes fra Standard for næringsgruppering (SN 2007), næring 10 «Næringsmiddel-, drikkevare- og tobakksindustrien», eksklusiv drikkevarer og tobakk. Drikkevarer er utelatt fordi vi kun ønsker å fokusere på matkjeden. Tobakksproduksjon er i praksis ikke med da man sluttet med dette i Norge i 2008.

figur 1 der vi ser at verdiskapingen i øvrig industri falt med 14,5 prosent fra 2008 til 2009, mens næringsmiddelindustrien kun hadde et fall på 1 prosent.

Et par unntak er noe merkevarebasert eksport innenfor landbruksbasert næringsmiddelindustri (St. meld. nr. 39: 25). Dette gjelder blant annet meieri-varer og iskrem. Fisk og fiskevarer eksporteres for det meste til utlandet, blant annet til Russland, Polen og Frankrike. I tillegg er den delen av næringsmiddelindustrien som produserer industrielt bearbeidede landbruksvarer, såkalte RÅK-varer, utsatt for utenlandsk konkurranse (se tekstboks om begreper).

Hva omfatter næringsmiddelindustrien?

Næringsmiddelindustrien består av en rekke virksomheter som produserer og bearbeider ulike varianter av blant annet kjøtt, fisk, frukt, matoljer, meieri-varer, kornprodukter, bakervarer og dyrefôr. All produksjon er hovedsakelig basert på norske råvarer (Rålm 2014: 5). Næringsmiddelindustrien er delt inn i ni delnæringer ut fra hva slags varer som produseres (se tabell 1).

Tabell 1. Næringsmiddelindustriens delnæringer

SN 2007	
10.1	Kjøtt og kjøttvarer – produksjon, bearbeiding og konservering
10.2	Fisk, skalldyr og bløtdyr – bearbeiding og konservering
10.3	Frukt og grønnsaker – bearbeiding og konservering
10.4	Vegetabiliske og animalske oljer og fettstoffer – produksjon
10.5	Meierivarer og iskrem – produksjon
10.6	Kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter – produksjon
10.7	Bakeri- og pastavarer – produksjon
10.8	Andre næringsmidler – produksjon
10.9	Fôrvarer – produksjon

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Noen delnæringer har høyere verdiskaping enn andre og dermed en relativt større betydning for den totale verdiskapingen i næringsmiddelindustrien. For eksempel vil en endring i verdiskapingen i en stor delnæring som kjøtt og kjøttvarer ha større innvirkning på total verdiskaping enn en tilsvarende endring i en mindre delnæring som frukt og grønnsaker. Utviklingen i verdiskapingen i de ulike delnæringene fra 2003 til 2012 er vist i tabell 2, som andeler av næringsmiddelindustrien totalt.

Tabell 2. Utvikling i verdiskaping som andel av totalen. Delnæringer innenfor næringsmiddelindustrien. 2003-2012

Delnæringer	2003	2006	2009	2012
Kjøtt og kjøttvarer – produksjon, bearbeiding og konservering	22,8	18,9	23,4	22,4
Fisk, skalldyr og bløtdyr – bearbeiding og konservering	18,2	27,4	20,3	21,5
Frukt og grønnsaker – bearbeiding og konservering	4,1	4,0	4,8	3,8
Vegetabiliske og animalske oljer og fettstoffer – produksjon	2,3	3,5	2,5	1,7
Meierivarer og iskrem – produksjon	13,0	11,0	13,7	16,5
Kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter – produksjon	3,7	2,7	2,4	2,0
Bakeri- og pastavarer – produksjon	13,0	11,7	12,9	11,6
Andre næringsmidler – produksjon	13,2	12,1	12,6	11,0
Fôrvarer – produksjon	9,6	8,9	7,4	9,6
Totalt	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kjøtt og fisk er to ledende delnæringer

I 2012 skapte kjøtt og kjøttvarer verdier for 7,1 milliarder kroner, og har siden 2003 i snitt utgjort rundt 22 prosent av den totale verdiskapingen i næringsmiddelindustrien. Med det står kjøtt og kjøttvarer for den høyeste andelen av den totale verdiskapingen i næringsmiddelindustrien, tett etterfulgt av fisk og fiskevarer. For sistnevnte var verdiskapingen i 2012 på 6,8 milliarder kroner, og har i snitt utgjort om lag 21 prosent av næringsmiddelindustriens totale verdiskaping. Meierivarer og iskrem har på sin side hatt størst økning i andel

Sentrale begreper

Verdiskaping er her definert som bearbeidingsverdi til faktorpriser, dvs. produksjonsverdi minus produktkostnad, tillagt offentlige tilskudd og fratrullet særavgifter, med unntak av merverdiavgift, investeringsavgift og arbeidsgiveravgift.

Syssetting er summen av eiene og lønnstakere som arbeider i enheten.

Virksomhet er definert som en lokalt avgrenset funksjonell enhet som hovedsakelig driver med aktiviteter innenfor en bestemt næringsgruppe.

RÅK-varer er industrielt bearbeidede landbruksvarer som er regulert i EØS-avtalen. RÅK-varer er underlagt EØS-avtalens generelle bestemmelser om fri bevegelse av varer, men avtalepartene kan anvende toll og prisnedskrivning på råvarene (Landbruksdirektoratet 2014).

av total verdiskaping i næringsmiddelindustrien i perioden fra 2003 til 2012 med 3,5 prosentpoeng.

Vegetabiliske og animalske oljer og fettstoffer, samt kornvarer, stivelse og stivelsesprodukter utgjør de minste andelene av verdiskapingen i næringsmiddelindustrien 2012 med henholdsvis 1,7 og 2 prosent. Produsenter av andre næringsmidler, som blant annet omfatter sukker, sukkervarer og ferdigmat, har hatt størst nedgang i sin andel av verdiskapingen i næringsmiddelindustrien i samme periode, med en nedgang på litt i overkant av 2 prosentpoeng.

Høy investeringstakt frem til 2010

Næringsmiddelindustrien investerte for 5,5 milliarder kroner i 2012, eller for om lag 28 prosent av de totale investeringene i norsk industri dette året (se tekstboks). I toppåret 2010 stod den for i overkant av en tredjedel av totale investeringer i industrien. I perioden 2005-2010 hadde næringsmiddelindustrien en vedvarende vekst, der investeringene mer enn fordoblet seg (se figur 2).

Trenden de seneste årene har gått mot færre enheter og større fabrikker i en rekke av delnæringene. Flere virksomheter har sentralisert store deler av produksjonen og investert i større fabrikker, og gamle fabrikker har måttet legge ned. Økte investeringer i ny teknologi og maskiner signaliserer også mer automatisering. Likevel har næringsmiddelindustrien beholdt stabilt høy selsessetning, noe som omtales nærmere videre i artikkelen.

Fra 2010 til 2012 falt investeringene med 9,5 prosent i næringsmiddelindustrien, mens industrien som helhet økte investeringene med 14 prosent. Nedgangen kan delvis forklares med lavere investeringer innenfor kjøtt og kjøttvarer og fisk og fiskevarer, med et fall på henholdsvis 21 og 38,5 prosent. I tillegg skyldes investeringsnedgangen delvis at en rekke store anlegg og fabrikker ble ferdigstilt i begynnelsen av denne perioden, noe som naturlig nok førte til at investeringsaktiviteten avtok noe.

Nyere tall for kvartalsvise endringer viser at investeringene i næringsmiddelindustrien fortsatte å falle fra 2012 til 2013, med 8,5 prosent. Meierivarer og iskrem stod for den største nedgangen.

Main Industrial Groupings

Det europeiske statistikkbyrået Eurostat klassifiserer industrinæringene etter varettyper i Main Industrial Groupings. De ulike næringene plasseres i ulike kategorier etter sluttanvendelsen av produktene. De ulike varetypene er investeringsvarer, innsatsvarer, konsumvarer (varige og ikke-varige) og energivarer (omtales ikke her).

Investeringsvarer er kapitalvarer, som f.eks skip og oljeplattformer.

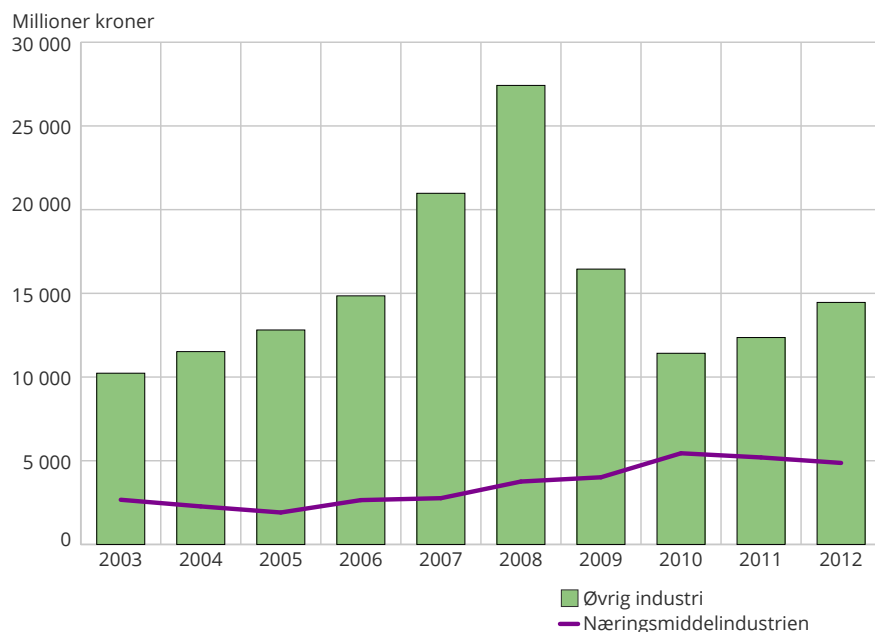
Innsatsvarer er varer som brukes i produksjon av andre varer.

Konsumvarer er varer som konsumeres og deles inn i varige (f.eks møbler) og ikke-varige (mat og drikke).

Investeringer

Her omtaler vi bruttoinvesteringer. Disse omfatter anskaffelser av fast kapital som bygninger og anlegg, maskiner, verktøy, redskap, inventar og transportmidler (unntatt til privat bruk) - både nye og brukte. Påkostninger er lagt til, mens salg av brukt realkapital er trukket fra. Bruttoinvestering oppgis med fradrag for inngående merverdiavgift.

Figur 2. Investeringer i næringsmiddelindustrien og øvrig industri. 2003-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Ser vi på anslag gjort for 2014 forventes det at samlede investeringer i industrien blir på om lag 20 milliarder kroner i løpende verdi. Dette er 5 prosent høyere enn tilsvarende tall for 2013. Oppgangen skyldes blant annet et høyere investeringsnivå innenfor næringsmiddelindustrien i 2014, der noe av veksten kan knyttes til investeringer for kostnadseffektivisering og kapasitetsutvidelse.

Mange arbeidsplasser – både små og store

I 2012 var 229 800 personer sysselsatt i norsk industri. Av disse arbeidet i overkant 44 300 personer innenfor næringsmiddelindustrien, noe som tilsvarer rundt 19 prosent. Ser vi på endringen i sysselsetting over tid, fra 2003 til 2012, har det innenfor næringsmiddelindustrien vært forholdsvis stabil utvikling, men med en nedgang på 6,4 prosent samlet. Industrien totalt hadde en sysselsettingsnedgang på om lag 6 prosent i samme periode.

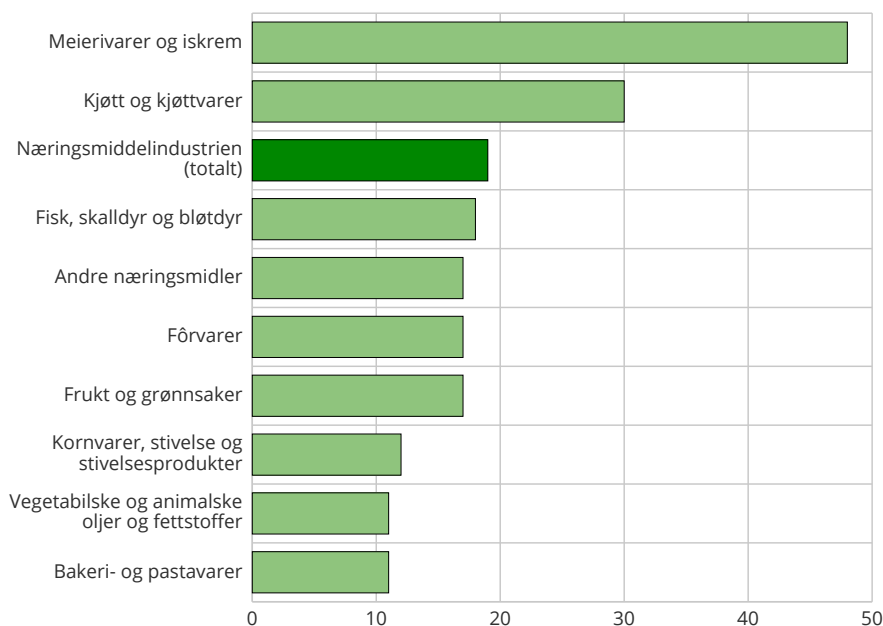
Arbeidsplasser i næringsmiddelindustrien er fordelt på en rekke virksomheter rundt om i landet. I 2012 var det 2 345 virksomheter, alt fra enkeltmannsforetak og småskalavirksomheter (færre enn 4 ansatte), til noen av de største virksomhetene i norsk industri med godt over 500 ansatte.

Særlig har småskalavirksomheter økt i omfang de seneste årene. I 2003 var det om lag 940 småskalavirksomheter, mens i 2012 hadde antallet steget til i overkant av 1 150. Dette er en økning på om lag 22 prosent. Ifølge Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) kan en forklaring på denne økningen være at lokalmat er mer populært blant norske husholdninger enn tidligere. Tall fra Matmerk viser at omsetningsveksten av lokalmat i butikk var på om lag 1,2 milliarder kroner i perioden 2010-2014, og da er ikke matfestivaler og -markeder som Bondens marked medregnet. Når det gjelder utviklingen i antall virksomheter innenfor de andre sysselsettingsgruppene har vært forholdsvis stabil fra 2003 til 2012.

Mange små bakerier med stadig færre ansatte

Målt i antall virksomheter i 2012 er bakeri- og pastavarer størst i næringsmiddelindustrien, og den tredje største delnæringen i antall sysselsatte. 729 av totalt 2 345 virksomheter tilhørte denne delnæringen. Til tross for dette har den færrest sysselsatte per virksomhet, gjennomsnittlig 11 personer. Dette er godt under gjennomsnittet i næringsmiddelindustrien i 2012, 19 sysselsatte

Figur 3. Gjennomsnittlig antall sysselsatte per virksomhet. 2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

per virksomhet (se figur 3). Antall personer som jobber med produksjon av bakeri- og pastavarer har gått jevnt nedover de seneste årene. Fra 2008 til 2012 har sysselsettingen falt med drøyt 9 prosent.

På den andre enden av skalaen, med flest sysselsatte per virksomhet i 2012, finner vi meierivarer og iskrem, med gjennomsnittlig 48 personer per virksomhet, totalt 132 virksomheter og 6 291 sysselsatte.

Import av bakervarer øker

Bakeriene er utsatt for stor importkonkurranse og det har vært en kraftig vekst i importen av bakervarer til Norge de seneste årene. SSBs statistikk for utenrikshandel i 2012 viser at det da ble importert om lag 127 tusen tonn bakervarer. I perioden 2003-2012 økte importen med 68,5 prosent eller drøyt 51,5 tusen tonn. Av alle bakervarene som ble importert i 2012 var det mest brød- og brødvarer, som bagetter, rundstykker og pølsebrød.

Importverdien av bakervarer har også økt betraktelig de seneste årene. Fra 2003 til 2012 økte den med hele 90 prosent, tilsvarende 1,2 milliarder kroner. I 2012 var importverdien av bakervarer 2,5 milliarder kroner. Bakervarer inngår i den såkalte RÅK-ordningen og er dermed mindre beskyttet gjennom tollvernet enn andre basis landbruksvarer (Rålm 2014: 143).

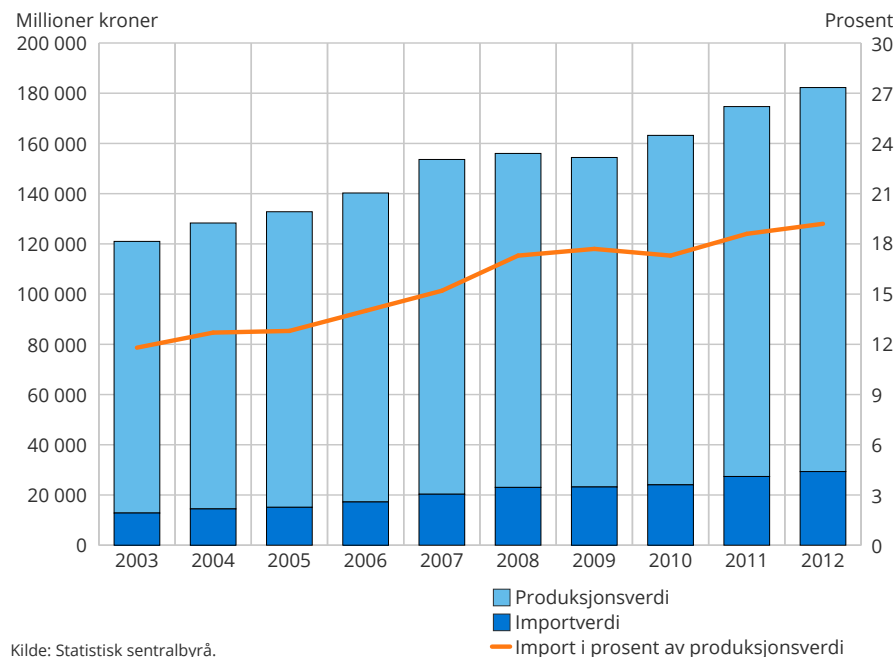
Også totalt – for produkter fra næringsmiddelindustri – har importen økt de seneste årene. I 2003 utgjorde verdien av slik import drøye 12 prosent av norsk næringsmiddelindustri produksjonsverdi. I 2012 var denne andelen om lag 19 prosent (se figur 4).

Flest jobber med kjøtt og kjøttvarer ...

Om lag en fjerdedel av alle sysselsatte i norsk næringsmiddelindustri i perioden 2003-2012 har jobbet innen kjøtt og kjøttvarer. I 2012 gjelder det for 11 800 personer.

Delnæringen er forholdsvis differensiert, med mange små virksomheter med relativt få ansatte, og noen få og store virksomheter med veldig mange ansatte. De 13 største virksomhetene innenfor kjøtt og kjøttvarer sysselsatte rundt 45 prosent av alle som jobbet i denne delnæringen i 2012, i overkant av 5 200 personer. Fra 2003 til 2012 gikk imidlertid antallet sysselsatte innen

Figur 4. Produksjonsverdi, importverdi og import i prosent av produksjonsverdi i næringsmiddelindustrien (millioner kroner). Løpende priser. 2003-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kjøtt og kjøttvarer ned, med 8,4 prosent. Noe av nedgangen kan tilskrives mer effektiv produksjon, færre fabrikker og en vridning fra ufaglært arbeidskraft til mer automatisert produksjon.

Nedgangen henger slik også sammen med økte investeringer. I 2003 ble det investert for 574 millioner kroner og i 2010 ble investeringstoppen nådd da det ble investert for 1,2 milliarder kroner. Produksjon av kjøtt og kjøttvarer er kapitalkrevende og utstyret som brukes er ofte dyrt (Nordlund 2010).

... mens fisk gir arbeid langs kysten

Fisk og fiskevarer hadde rundt 9 800 sysselsatte fordelt på om lag 550 virksomheter i 2012. Flest sysselsatte finner vi langs vestkysten i Norge og i Nord-Norge, særlig i Nordland (se figur 5). Rundt en femtedel av alle sysselsatte i næringsmiddelindustrien arbeidet innenfor fisk og fiskevarer i perioden 2003-2012. I samme periode gikk sysselsettingen også noe ned, med omtrent 11 prosent.

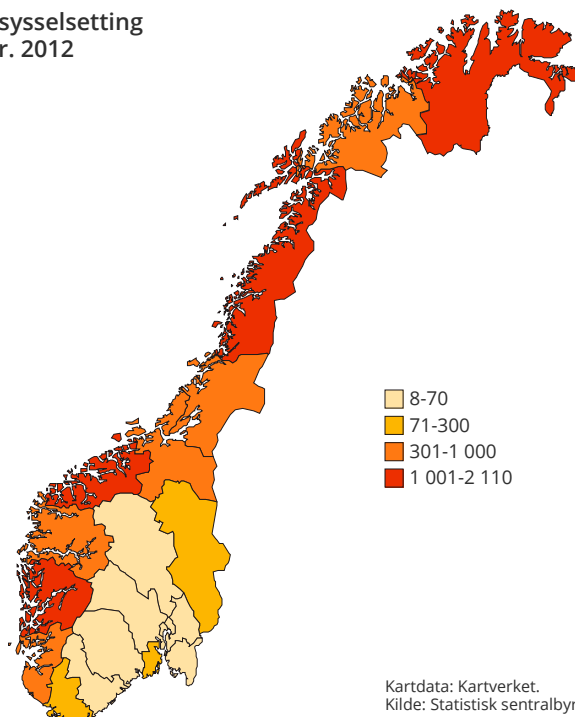
De som driver med bearbeiding og konservering av fisk hadde størst andel ansatte innen fisk og fiskevarer, om lag 44 prosent. Frysing av fisk, fiskefileter, skalldyr og bløtdyr utgjorde 36 prosent av sysselsettingen. Produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk ga jobber til 19 prosent i delnæringen, mens produsenter av fiskehermetikk sysselsatte rundt 1 prosent.

Meierivarer i Oslo, kjøtt i Rogaland

I alt 15 av 19 fylker har hatt en nedgang i sysselsettingen innenfor næringsmiddelindustrien fra 2003 til 2012. Oslo har hatt størst oppgang med om lag 15 prosent, mens Telemark har hatt størst nedgang med omtrent 32 prosent.

I 2012 sysselsatte Rogaland, Oslo og Hordaland flest personer i næringsmiddelindustrien, med henholdsvis 4 700, 4 400 og 4 000 personer. I Hordaland arbeider flesteparten innenfor næringsmiddelindustrien med fisk og fiskevarer (om lag 28 prosent) mens kjøtt og kjøttvarer sysselsetter flest i Rogaland (om lag 40 prosent). I Oslo arbeider hoveddelen innenfor meierivarer og iskrem (29 prosent) og bakeri- og pastavarer (drøyt 26 prosent). Tall for Oslo omfatter oftere enn for andre fylker hovedkontorvirksomhet som støtter opp om produksjonsvirksomhet andre steder i landet.

Figur 5. Fylkesvis sysselsetting i fisk og fiskevarer. 2012

Telemark og Aust-Agder sysselsatte færrest innenfor næringsmiddelindustrien i 2012, henholdsvis 483 og 317 personer. I begge fylkene er det produksjon av bakeri- og pastavarer som sysselsetter flest.

Den viktigste arbeidsplassen i Finnmark

Finnmark har om lag 1 300 sysselsatte innenfor næringsmiddelindustrien, som gjør den til den største industrien i fylket målt i sysselsetting. Av alle som jobbet i næringsmiddelindustrien i Finnmark i 2012, drev 81 prosent med bearbeiding og konservering av fisk og fiskevarer. Finnmark er også det fylket som hadde størst prosentvis endring i sysselsetting i næringsmiddelindustrien på ett år, en økning på 10,6 prosent fra 2011 til 2012.

Sysselsetter flest i Europa

Næringsmiddelindustrien er også den største industrinæringen i EU målt i sysselsetting i 2012. I overkant av 30 millioner personer arbeider i industrien totalt. Av disse jobber drøyt 4,1 millioner med næringsmidler, tilsvarende om lag 13,6 prosent av alle industrissysselsatte (se figur 6). Etter næringsmidler kommer metallvarer (12 prosent) og maskinindustrien (ca. 10 prosent).

Kypros er det landet som har Europas høyeste andel av industrissysselsettingen innenfor næringsmiddelindustrien, i overkant av 34 prosent (se også figur 7). Med en relativt liten næringsmiddelindustri på om lag 11 000 personer i 2012, har Kypros blant annet satset på eksport av oliven, sitrusfrukter og ost. På andre plass følger Hellas med om lag 25 prosent. I Irland og Kroatia arbeider henholdsvis 22,5 og 21,4 prosent av alle industrissysselsatte i næringsmiddelindustrien.

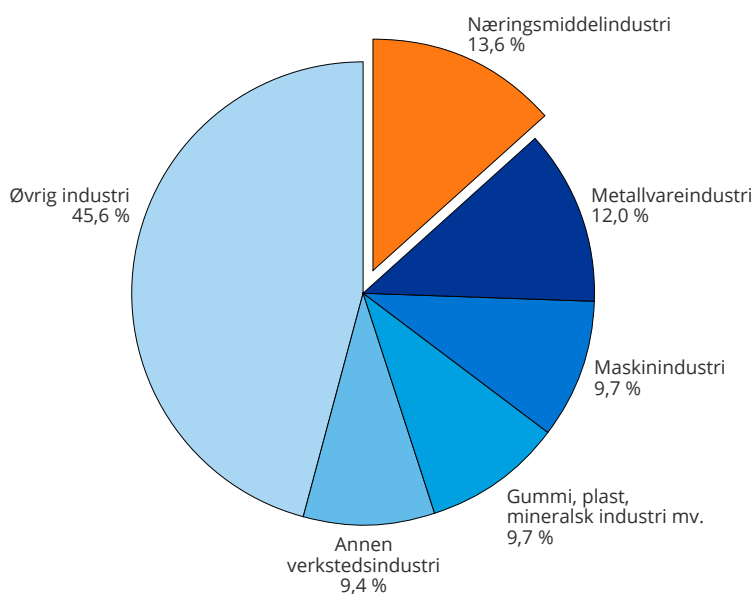
Norge leder an i Norden

Som tidligere nevnt jobber drøyt 20 prosent av alle i norsk industri innenfor næringsmiddelindustrien i 2012. Dette er den høyeste andelen i Norden. En rask titt på de andre nordiske landene viser at tallet for Danmark er i overkant av 16 prosent, mens det i Finland og Sverige er henholdsvis om lag 10 og 9 prosent av alle industrissysselsatte som arbeider innenfor næringsmiddelindustrien.

EU

Omfatter de 28 landene som er medlem av den europeiske union. I figur 7 inngår Norge i tillegg. Malta er ekskludert fra figur 7 på grunn av manglende verdier for sysselsetting i 2012.

Figur 6. EUs største industrinæringer målt i antall sysselsatte. 2012

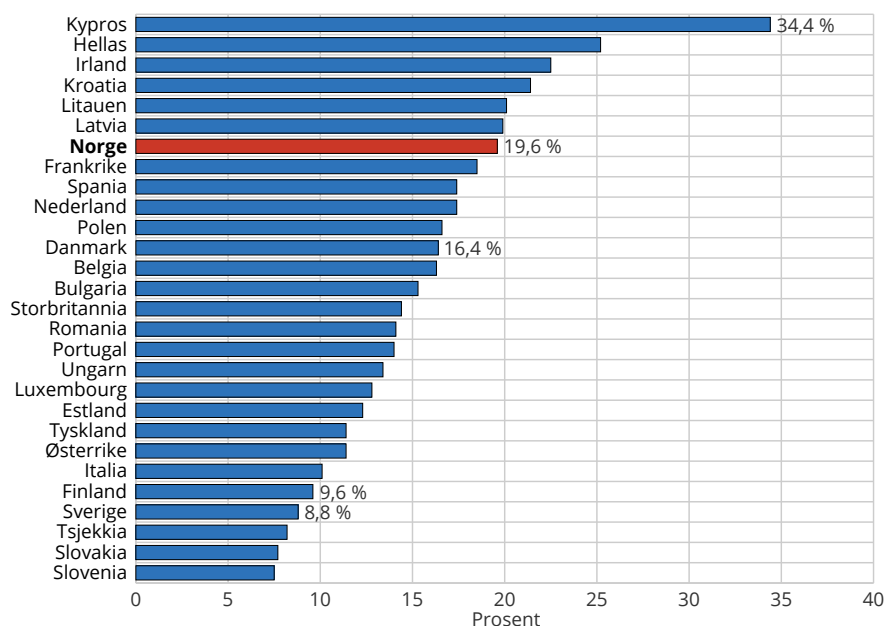
Kilde: Eurostat.

Både i Sverige og Finland er høyteknologisk industri mer dominerende enn i Norge. Næringsmiddelindustrien er bare Sveriges fjerde største industri-næring.

Et solid bidrag

Som vi har sett i denne artikkelen er den norske næringsmiddelindustrien en stor og viktig næring i industrien. Som den største industrinæringen målt i verdiskaping og sysselsetting, bidrar den med en rekke arbeidsplasser rundt om i distriktene. De seneste årene har næringen opplevd økt internasjonal konkurranse, særlig på hjemmemarkedet. Næringsmiddelindustrien har de senere år gjennomgått større strukturelle endringer og vist stor omstillingsvilje ved å gjøre en rekke større investeringer og således befestet sin sentrale posisjon i norsk industri.

Figur 7. Sysselsatte i næringsmiddelindustrien i Europa. 2012. Prosent av total sysselsetting i industrien

Kilde: Eurostat.

Referanseliste

Landbruksdirektoratet (2014). «RÅK-import: Nedsatt tollsats for industrielt bearbejdede landbruksvarer», [URL]: <https://www.slf.dep.no/no/internasjonal-handel/import/rak-import-ravarettoll#regelverket>

Nordlund, Anders R. (2010). *Mat og industri 2010. Status og utvikling i norsk matindustri*, http://www.nilf.no/publikasjoner/Andre_publikasjoner/Mat_og_industri/2010/Mat_og_industri_2010_Status_og_utvikling_i_norsk_matindustri-Innhold

Rålm, Per Christian (2014). *Mat og industri 2014. Status og utvikling i norsk matindustri*, http://www.nilf.no/publikasjoner/Andre_publikasjoner/Mat_og_industri/2014/mat_og_industri_2014_status_og_utvikling_i_norsk_matindustri

St. meld. 39 (2013). *Mangfold av vinnere – næringspolitikken mot 2020*, Nærings- og Handelsdepartementet, Oslo: Fagbokforlaget

Datagrunnlaget

Artikkelen bygger i hovedsak på årlig strukturstatistikk fra Seksjon for industri- og FoU-statistikk i Statistisk sentralbyrå (SSB). Statistikken viser årlig utvikling i industrien for flere sentrale økonomiske størrelser, blant annet sysselsetting, verdiskaping og investeringer. 2012 er siste år med frigitte strukturdata for virksomheter. I tillegg til strukturstatistikken publiserer SSB korttidsstatistikk for industrien. Denne tar for seg utviklingen i spesifikke variabler som ordre og investering på kvartalsbasis, og produksjon og omsetning på månedsbasis. Strukturstatistikken er dermed mer omfattende, mens korttidsstatistikken viser utviklingen i sentrale variabler tett opptil de nåværende tidspunkt.

Industri er et eget næringshovedområde i henhold til Standard for næringsgruppering (SN 2007). Industrien består av totalt 15 hovednæringer som igjen grovt sett kan deles inn etter hva slags varetyper de produserer. Inndeling etter de ulike varetyperne er basert på Eurostats klassifisering etter varetyper, Main Industrial Groupings (se egen tekstbok). Opprinnelig inngår varetypen energivarer, men denne omtales ikke da det kun er oljeraffinering av industrinæringene som inngår i denne. Det vi omtaler som industri i artikkelen omfatter ikke utvinning og utvinningstjenester (råolje og naturgass), bergverksdrift og kraftforsyning.

Tallene for EU er foreløpige tall for foretak i industrien, i motsetning til artikkelen ellers som baserer seg på endelige reviderte tall for virksomheter.

50-årsjubilant med behov for oppgradering

50
år
med fødsels-
nummeret

Fødselsnummeret er i dag en selvfølgelig del av vår formelle identitet. Det ble innført i 1964 etter initiativ fra næringslivet, og hadde femtiårsjubileum i fjor.

Nå er tiden moden for at jubilanten moderniseres. Fra 2029 vil vi rett og slett begynne å gå tom for nye identifikasjonsnummer (fødsels- og D-nummer). Folkeregisteret oppfyller heller ikke kravene til funksjonalitet og kvalitet. En modernisering vil gi mer korrekt kunnskap om befolkningen som underlag for samfunnsplanleggingen og befolkningsstatistikker som i større grad speiler samfunnet.

Innføringen av fødselsnummeret har gitt store gevinster for samfunnet. For den enkelte er nummeret nøkkelen til et ryddig forhold til offentlig forvaltning. Også forholdet til private institusjoner som bank og forsikring er avhengig av et helhetlig identifikasjonssystem som fødselsnummeret.

Gevinstene ved nummeret er muliggjort gjennom den intensive bruken av elektronisk databehandling. Pionerene bak nummersystemet så gevinster allerede ved starten av 1960-årene, da datamaskiner bare var i sin spedte barndom. I dag er fødselsnummeret identifikator i mange store datasystemer både i offentlig og privat sektor, og fødselsnummeret vil være et nyttig verktøy også inn i framtidens datarevolusjoner, blant annet ved større bruk av Big Data. Begrepet brukes vanligvis om store mengder av strukturerte og ustrukturerte data som har et potensiale for å bli tilrettelagt som informasjon bl.a. til bruk i samfunnsutviklingen.

Stortinget vedtok «Lov om folkeregistre» i 1946 som innførte obligatorisk folkeregistrering over hele landet. Skatteetaten fikk det administrative ansvaret, og den faglige funksjonen som sentralkontor for folkeregistrering ble lagt til Statistisk sentralbyrå (SSB). Ansvaret for føringen av de lokale registrene ble lagt til kommunene. Et landsdekkende sentralt personregister over alle bosatte ble innført ved tildeling av fødselsnummeret i 1964 og det er fortløpende etter 1964 blitt tildelt fødselsnummer til alle bosatte.

Hvem sto bak?

Det var flere aktører som stod bak innføringen av fødselsnummeret i 1964, men næringslivet var en aktiv pådriver. Både Skatteetaten og SSB var sentrale aktører i prosessen.

Uten at vi har konkrete regneeksempler vil vi hevde at samfunnet har kunnet ta ut store gevinster av fødselsnummeret. Hver enkelt av oss merker for eksempel gevinsten ved at vi nå får et forhåndsutfylt utkast av selvangivelsen til gjennomsyn. For SSB gjorde Folkeregisteret at folketellingen 2011 lot seg gjennomføre som en ren registertelling ved å sette sammen et komplett sett av folketellingsopplysninger for oss alle, knyttet til fødselsnummeret fra en rekke administrative datakilder. Dette er en langt billigere måte å telle på enn tradisjonelle skjemabaserte tellinger.

Et av de viktigste hensyn som slike identifikasjonssystemer må forholde seg aktivt til er personvern og konfidensiell behandling av opplysninger. I mange land er det åpenbart stor motvilje i befolkningen mot identifikasjonsnummer som fødselsnummer, muligens begrunnet med frykt for misbruk. For Norge har det vært viktig å ha kontroll med personvern og personregistre og i 1980

Jan Furseth
er seniorrådgiver
i Statistisk sentralbyrå,
Seksjon for brukerkontakt.
(jan.furseth@ssb.no)

Olav Ljones
er assisterende direktør
i Statistisk sentralbyrå.
(olav.ljones@ssb.no)

Artikkelen sto opprinnelig på trykk i tidsskriftet Samfunnsøkonomen i november 2014. Denne versjonen er noe redigert.

ble Datatilsynet opprettet. Allerede i 1978 fikk vi Personregisterloven som i 2001 ble erstattet av Personopplysningsloven. Datatilsynet og lovgivningen har bidratt til en god kontroll med bruken av Fødselsnummeret.

Fødselsnummeret er en sentral byggestein i systemet for folkeregistrering i Norge. Etter 50 år med fødselsnummeret er det naturlig at myndighetene vurderer reformer både i selve nummerstrukturen og i hvordan en oppdaterer opplysninger i Folkeregisteret og tilknyttede registre.

Opprettelsen – med hullkort som verktøy

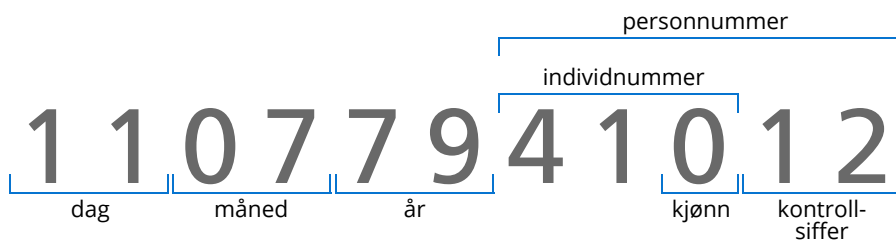
Det var næringslivet som i begynnelsen av 1960-årene pekte på at skatte- og trykkesystemene brukte forskjellige løpenummer for identifikasjon av personer. I tillegg til å være ulike fra etat til etat hadde samme etat også ulike systemer i de enkelte kommuner, og skiftet ofte nummersystem fra et år til et annet. Nummersystemer isteden for navn var innført som tilpasning til hullkortrutiner - den tids databehandling.

Finansdepartementet sendte forslaget om et felles nummersystem til skattedirektøren på høring, som framholdt at spørsmålet hadde en bredde og et omfang som gikk langt utover det skattemyndighetene hadde befatning med.

I et brev 27. februar 1961 fra Finansdepartementet, fikk SSB i oppdrag å lede arbeidet med et fast løpenummer etter fødselsdato, i samarbeid med de institusjoner saken hadde interesse for. SSB ledet utredningen og samarbeidet spesielt med skattemyndighetene, Rikstrygdeverket, de militære myndigheter og rasjonaliseringsdirektøren.

En mulig løsning var et nummer bygd på personens fødselsdato og kjønn. Et annet alternativ var et serienummer fritt for informasjon. Valget ble et løpenummer etter fødselsdato og kjønn. Valget kan ha vært inspirert av at svenskerne allerede hadde et fødselsnummer. Valget var også effektivt i forhold til hvor mye informasjon det var plass til på et standard hullkort fra 1960 årene. En slapp på denne måten å registrere fødselsdato to ganger. Det var nok å legge til 5 siffer til fødselsdata. Et serienummer ville blitt 8 siffer, noe som ville gjort det vanskeligere å huske. At nummeret inneholdt informasjon om personen, ble tilsynelatende ikke tillagt noen vekt.

Fødselsnummeret består altså av fødselsdato, 6 siffer, et individnummer med 3 siffer og to kontrollsiffer. Personnummeret utgjør de siste 5 sifrene. Fødselsnummeret ble beskyttet mot feilregistrering ved to kontrollsiffer.

I 1964 ble alle som var med i Folketellingen 1960 (FoB60) tildelt et nummer og er med i Folkeregisteret selv om de døde før 1964. De som ble født eller innvandret etter 1960, men døde før 1964, er imidlertid ikke med. Alle nyfødte og personer som innvandrer fra utlandet blir tildelt nummer. Ved fødselsmelding blir det lagret identifikasjon for foreldrene. Det innføres også adresse som fra 2001 er utvidet med unik adresseidentifikasjon også for leiligheter i flerbolighus.

Innvandringen økte gjennom 1970 årene og som et resultat av det ble såkalte D-nummere tatt i bruk av skattevesenet i 1978, og tildelt skatte-/trygdepliktige personer som ikke er registrert bosatt i Norge. På midten av 1990-tallet ble D-nummerordningen utvidet til å gjelde også andre grupper som ikke anses å være «bosatt» i Folkeregisterets forstand, men som har et behov for et løpenummer/en identifikator i Norge. Bokstaven «D» kommer av at systemet opprinnelig var knyttet til utenlandske og utenlandsboende sjøfolk på norske skip; Direktoratet for sjømenn.

Som en kuriositet: SSB hadde i 1964 en IBM 1401, og bare én sortering av personregisteret ville tatt 500 timer. Sorteringen ble derfor utført ved Kjeller-instituttens Regneanlegg, og sorteringen tok normalt en uke på nattskift ved anlegget. I dag sorterer SSB sitt befolkningsregister på ett minutt.

Fødselsnummeret en suksess

Innføringen av fødselsnummer i Norge lå helt i fronten av utviklingen og vakte oppsikt på internasjonale konferanser på den tida. Etter hvert har fødselsnummeret blitt et uunnværlig hjelpemiddel til å stille sammen opplysninger på tvers av ulike registre, noe som har fått stor betydning for effektiviseringen innen offentlig forvaltning, privat sektor og ikke minst for datainnhenting til SSBs statistikk- og forskningsvirksomhet.

Dette gir store besparelser for det offentlige og for den enkelte skatteyter, blant annet ved innlevering av selvangivelsen. Banker, arbeidsgivere m.m. rapporterer gjeld, formue, inntekter og renteutgifter direkte til Skatteetaten, som kobler informasjon fra de ulike kildene ved hjelp av fødselsnummer, og som sender ut ferdig utfylt selvangivelse til skatteyttere/skattepliktige. Svært mange trenger ikke gjøre noen endringer eller tillegg på denne selvangivelsen. En slik forenkling ville ikke være mulig uten en unik identifikator pr. innbygger.

Næringslivet har Enhetsregisteret

Etableringen av Enhetsregistret (ER) i Brønnøysundregistrene og innføringen av unike organisasjonsnummer for næringsliv og offentlig forvaltning i 1995, var på mange måter en oppfølging av suksessen med fødselsnummer for økonomisk enheter – næringslivet.

En milepæl i arbeidet for felles innrapporteringer fra næringslivet er A-ordningen som trådte i kraft 1. januar 2015. Her gis det, på månedlig basis, en samlet digital innrapportering fra arbeidsgivere til Skatteetaten, NAV og SSB om ansettelser, arbeidsforhold, lønn m.m.

Et sentralt stikkord er det arkivstatistiske system som den gangen ideen ble presentert kunne sies å være et uttrykk for visjonen om framtidens brukerorienterte, universelle statistikkssystem. Ideen var Svein Nordbottens og kan spores tilbake til hans innlegg på det nordiske statistikermøtet i 1960. Han definerte

der et arkivstatistisk system som «en statistikkproduksjon hvor innsamling av grunnmateriale foregår kontinuerlig og uavhengig av de tradisjonelle statistiske fagområder og tellingstidspunkter, og hvor bearbeidingen av det arkiverte materiale foretas etter hvert som behovene oppstår og uavhengig av innsamlingen.» Kjernen i det «arkivstatistiske system» var en infrastruktur av basisregistre og unike og offisielle ID-nummer, for bruk så vel i administrativ saksbehandling som i statistiske undersøkelser.

I store trekk har det blitt hovedlinjen for utbygging av helhetlige og integrerte systemer for offisiell statistikk. Stadig flere land har utviklet en infrastruktur for registerbaserte statistikker og fulgt i samme spor, noen raskere enn andre.

Uunnværlig for SSB

For SSB utgjør administrative datakilder et hovedgrunnlag for statistikkproduksjonen. Registerkoblinger basert på utnyttelsen av person- og organisasjonsnummersystemene gjør at SSB effektivt kan utnytte dette enorme datatilfanget til beste for det norske samfunn. Behovet for og etterspørselen etter strukturerende og sammenfattende informasjon øker kraftig. Nettopp her har SSB sin hovedoppgave og sin styrke gjennom å kombinere data fra en rekke kilder for å lage en sammenhengende og sammenfattende statistisk beskrivelse på tvers i samfunnet og over tid.

Når SSB gjennomfører intervjuundersøkelser, kan vi i mange tilfelle spare tid ved at enkelte opplysninger kan hentes fra dataarkivene. Dette gjelder for eksempel fullført utdanning.

For forskning gir disse dataarkivene store muligheter. Dette gjelder rene tverrsnittsdata, men ikke minst at en også kan bygge opp data som beskriver livsforløp for de personer som er med i det statistiske utvalg. Samsvarende fødselsnummer på tvers av registre har muliggjort mange interessante empiriske forskningsarbeider.

SSB mottar i dag administrative data fra 27 offentlige parter, og som omfatter over 100 ulike administrative datasystemer der Skatteetaten og NAV er de to største bidragsyterne.

Personvernet skal hindre misbruk

Fødselsnummeret er i utgangspunktet ikke hemmelig eller taushetsbelagt informasjon, men skal likevel håndteres etter rutiner som skal hindre misbruk. Det finnes tilfeller hvor man er pålagt å opplyse fødselsnummer, blant annet til arbeidsgiver, bank, forsikring, Lånekassen, telefonselskap m.m. Det er derimot regler mot å opprette register hvor fødselsnummer lagres. Fødselsnummer skal bare registreres der hvor dette er tvingende nødvendig, i praksis på grunn av pålegg fra staten.

Et eksempel er en arbeidsgivers lønnssystem. Arbeidsgiver er pliktig til å rapportere inn informasjon om lønn og skatt per. ansatt, identifisert med fødselsnummer. Et annet eksempel er telefonoperatører som er pålagt å registrere fødselsnummer sammen med telefonabonnement. Dersom det er mistanke om at abonnementet blir brukt til kriminell virksomhet, kan telefonoperatør bli pålagt å levere ut denne informasjonen.

Dessverre finnes det svært mange eksempler på at fødselsnummer brukes som legitimasjon. Problemet, eller poenget, er ikke bruken av fødselsnummer, men at feil bruk av fødselsnummeret er et personvernproblem. Det blir for eksempel feil bruk når et system gir fra seg informasjon eller tjenester bare det blir presentert for et fødselsnummer, eller at nummeret brukes til noe det aldri har vært meningen å benytte det til, som autentisering. Autentisering innebærer rutiner for å verifisere at en fysisk person svarer til en registrert identitet.

Folkeregistrering og Folkeregisteret

Folkeregistreringen i Norge har en lang tradisjon og historie. De gamle kirkebøkene er tidlige kilder til opplysninger om dåp, giftermål og dødsfall. I 1905 ble en frivillig folkeregistrering innført i Norge. I 1915 kom den første loven som inneholdt bestemmelser om kommunens rett til å kreve medvirkning fra publikum ved opprettelse av register som påla publikum å melde flyttinger innen kommunen og mellom kommuner.

Først under okkupasjonstiden ble det innført plikt for alle landets kommuner til å innføre folkeregister. Samtidig ble den offentlige registrering av fødsler, vigsler og dødsfall overført til Folkeregisteret fra geistligheten. Stortinget vedtok "Lov om folkeregistre" i 1946 som innførte obligatorisk folkeregistrering over hele landet. Opplysningene i registeret er basert på folketellingen avholdt samme år.

Skatteetaten fikk det administrative ansvaret, og den faglige funksjonen som sentralkontor for folkeregistrering ble lagt til SSB, etter en kongelig resolusjon. Begrunnelsen var at folkeregistrering ville gi et meget viktig statistisk materiale. SSB førte tilsyn med folkeregistreringen i de lokale folkeregistrene i henhold til lov og forskrifter. Forskriftene var SSB sitt ansvar å utarbeide og holde vedlike. Ansvaret for føring av registeret ble lagt til kommunene. De største byene hadde allerede egne kontorer for folkeregistrering, mens de øvrige kommunene la ansvaret for føring av registeret til den gang det kommunale likningskontoret.

Et landsdekkende sentralt personregister over alle bosatte ble innført ved tildeling av fødselsnummeret i 1964, blant annet på grunnlag av opplysninger i folketellingen i 1960. Personregisteret er ansvarlig for tildeling av fødselsnummer til hver enkelt person i landet, og har fortløpende etter 1964 tildelt fødselsnummer til alle bosatte. Det sentrale personregister ble primært etablert for å gi en fortegnelse over tildelte fødselsnummer, og var egentlig ikke det som til vanlig forstås med et sentralt register. Det var mer en sentral føring av en kopi av alle de lokale registrene.

Det faglige ansvaret over til Skatteetaten i 1991

Ved statliggjøringen av likningskontorene i 1965 ble folkeregistrene gjort til en del av Skatteetaten. Det faglige ansvaret for folkeregistrering lå fortsatt hos SSB fram til 1991, da ble det overført til Skatteetaten. Folkeregistreringen ble fullt digitalisert med føring av et landsdekkende folkeregister på 1990-tallet. Ved omorganiseringen av Skatteetaten i 2008 ble det opprettet særskilte enheter for folkeregistrering i hver skatteregion, slik en har det i dag.

Folkeregisteret inneholder i dag informasjon om over 7 millioner personer med fødselsnummer som er, eller har vært, bosatt i Norge. I tillegg kommer ca. 1,3 millioner personer som har fått D-nummer og som har en midlertidig tilknytning til Norge. Det innrulleres årlig mer enn 220 000 personer, hvorav 60 000 født i Norge, ca. 80 000 innvandrere og ca. 80 000 med midlertidig tilknytning. Det foretas årlig nærmere 2 millioner endringer av opplysningene i databasen. Antallet innvandrere som ble tildelt fødselsnummer har de siste to årene oversteget antallet nyfødte i Norge. I tillegg kommer omlag like mange utlendinger med midlertidig tilknytning som tildeles D-nummer.

Hva skjer framover?

Etter 50 år er det ikke unaturlig at en gjennomgår store deler av dagens folkeregistersystem inkludert selve nummeroppbyggingen. Dette skyldes først og fremst kapasitetshensyn. Beregninger foretatt av Universitet i Bergen/Selmersenteret viser at kapasiteten (ikke tilstrekkelig med ubrukte nummer) vil være kritisk lav for D-nummer fra 2029, og for fødselsnummeret fra 2039.

Som en del av moderniseringsprogrammet for Folkeregisteret er det gjennomført en konseptvalgutredning om ny personidentifikator. Utredningen,

som ble oversendt fra Skatteetaten til Finansdepartementet 1. juli 2014, anbefaler et forslag om en kjønnsnøytral identifikator, det vil si dagens fødselsnummer med endret kontrollberegning og informasjon kun om fødselsdato. Dette innebærer:

- Beholder dagens ordning med 11 siffer i fødselsnummeret
- Det foreslås å fjerne informasjon om kjønn, det vil si at betydningen av partall og oddetall for den niende posisjonen i fødselsnummeret skrur av for hele befolkningen
- For å øke fødselsnummerets kapasitet, og at ordningen minst skal holde fram til 2150 endres den matematiske formelen for hvordan det første kontrollsifferet utregnes
- Kun nye borgere får et nytt fødselsnummer hvor beregning av kontrollsiffer er endret

For personer som bruker fødselsnummeret vil forskjellen mellom den nye og gamle fødselsnummerserien ikke være synlig, bortsett fra at opplysningen om kjønn slås av. Det er også mulig at alder kan fjernes. Endelige beslutninger om hvilke endringer som vil bli foretatt, er ikke gjort.

Entydig og sikker identifisering av personer er viktig for brukerne av Folkeregisteret. I et modernisert Folkeregister skal det derfor legges til rette for en mer helhetlig identitetsforvaltning. Samtidig er det et behov for enkle rutiner for innrulling i registeret i situasjoner der full sikkerhet for identitet ikke er mulig eller hensiktsmessig å etablere.

Viktig å videreutvikle

Det er viktig å videreutvikle koblinger til ulike datakilder som på en effektiv måte kan oppdatere innholdet i folkeregisteret. Vi har gode rutiner for innenlandske fødsler og dødsfall, mens data for noen typer av flyttinger synes å være av svakere kvalitet. For eksempel mangler vi opplysninger om tilflyttingsland for innvandrere som har flyttet ut igjen uten å melde fra til Folkeregisteret. Antagelig flytter mange av dem tilbake til hjemlandet, men hvem som flytter hjem igjen og hvem som flytter videre til et annet land vet vi ikke.

Dagens løsning er fra tidlig på 90-tallet. Folkeregisterets svakheter er grundig dokumentert både i grunndatarapporten på persondataområdet fra 2007, og gjennom det omfattende kartleggingsarbeidet hos brukerne av Folkeregisteret som har foregått i moderniseringsprogrammet for Folkeregisteret der også SSB har medvirket.

Noen av de utfordringer en ser er så grunnleggende som at registeret ikke gir gode nok opplysninger om hvor mange personer som faktisk oppholder seg i landet, hvem de er, hvor de bor, hvem de bor sammen med, hvilke relasjoner de har og hvordan komme i kontakt både digitalt og fysisk (kommunikasjons- og beredskapsformål).

Vi kan også observere at et større antall personer oppholder seg rent faktisk på andre adresser enn den folkeregistrerte, jf. studenter, andre voksne ungdommer som har en annen adresse enn den folkeregistrerte, samt langtidspendlere. Tallet på langtidspendlere er anslått til nær 35 000 personer, og som mest sannsynlig har en faktisk oppholdsadresse på arbeidsstedet i tillegg til den folkeregistrerte adressen. I tillegg kommer den delen av D.nr.-befolkningen som oppholder seg i Norge, der informasjon om boligadresse er svært mangelfull og dårlig oppdatert.

Dagens folkeregister gir ikke fullgode data til statistikken på disse områdene. Et modernisert Folkeregister vil bidra til mer korrekt kunnskap om befolkningen, som er nødvendig for å kunne gi gode underlag for samfunnsplanleggingen og forståelsen av samfunnets virkemåte samt at SSBs befolkningsstatistikker i større grad speiler samfunnet.

Strømprisen avhengig av hvor man bor

5 800 kroner

mer for strømmen i Nord-Trøndelag enn i Finnmark

Prisen på elektrisitet til husholdninger varierer med hvor i Norge man bor. Den totale prisen settes sammen av kraftpris, nettleie og offentlige avgifter. I perioden 2009-2013 har den vært lavest for husholdninger i Finnmark med 72,1 øre/kWh og høyest i Nord-Trøndelag med 107,6 øre/kWh. Forskjeller i nettleien bidrar mest til regionale variasjoner i den totale prisen.

Blant prisene på varer og tjenester som brukes i husholdningene er det prisen på elektrisitet det antagelig har vært størst mediefokus på. Det brukes mye elektrisitet i norske husholdninger og strømutfordringene utgjorde i 2012 i gjennomsnitt 3,6 prosent av husholdningenes utgifter til varer og tjenester. Prisen kan variere mye gjennom året og mellom år. Interessen har nok også sammenheng med de geografiske forskjeller i elprisen, antagelig med utgangspunkt i en rettferdighetsoppfatning om at «prisen skal være lik for alle».

Vi har tall som viser hvordan de totale elektrisitetsprisene, betalt av husholdninger, varierte mellom fylkene i perioden 2009-2013. I denne artikkelen ser vi på hvordan inndeling i prisområder, ulikheter i utbygging av strømmnett og de graderte satsene for avgift og moms påvirker hva en husholdning må betale for bruk av elektrisitet. Vi ser både på den totale prisen og på kraftpris, nettleie og avgifter hver for seg.

Hva er prisen for husholdningene?

Prisen på elektrisitet består av tre hovedkomponenter:

- Kraftprisen, det vil si prisen strømløseleverandørene tar for selve elektrisiteten. Dette er den delen av kraftmarkedet hvor det er fri konkurranse etter dereguleringen av kraftmarkedet i 1991 og hvor husholdningene fikk full tilgang i 1997.
- Nettleie, det vil si betaling for å få strømmen overført gjennom ledningsnett.
- Offentlige avgifter (elavgift og moms) og tilskudd til Enova.

I Statistisk sentralbyrås siste publisering av kvartalsvis prisstatistikk for elektrisitet, med priser for 4. kvartal 2014, var disse tre komponentene omtrent på samme nivå, se <http://www.ssb.no/energi-og-industri/statistikker/el-kraftpris>. Gjennomsnittlig kraftpris var da 31,7 øre per kWh (kilowatttime), nettleien var 26,0 øre/kWh og offentlige avgifter utgjorde tilsammen 27,4

Bjørn Bleskestad
er samfunnsøkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for energi- og miljøstatistikk. (bbl@ssb.no)

Magne Holstad
er samfunnsøkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for energi- og miljøstatistikk. (gnh@ssb.no)

Thomas Aanensen
er samfunnsøkonom og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for energi- og miljøstatistikk. (tre@ssb.no)

Datagrunnlag og metode

Data til artikkelen er hentet fra den årlige elektrisitetsstatistikken i Statistisk sentralbyrå. Statistikken omfatter alle elektrisitetsverk med omsetningskonsesjon for produksjon, overføring og distribusjon av kraft samt handel med elektrisitet. På grunn av mange observasjoner, logiske kontroller i datainnsamlingen og grundig revisjon vurderes datakvaliteten som høy.

Siden kraftprisene varierer mye mellom år har vi valgt å se på volumveid kraftpris, nettleie og avgifter over en periode på fem år fra 2009 til 2013, som er siste tilgjengelig årgang. Vi ønsker å studere utviklingen over tid, slik at bildet blir mest mulig representativt og resultatene kan ses i sammenheng med mer langsiktige karaktertrekk ved kraftmarkedet. En kortere periodelengde på tre år (2011-2013) endrer i liten grad hovedfunnene som framkommer ved en femårsperiode.

Kostnader knyttet til elsertifikater, en ordning med tilskudd for ny fornybar kraft, er inkludert i kraftprisen. I 2012 og 2013 lå elsertifikatkostnaden på rundt 1 øre per kWh (NVE og Energimyndigheten (2014)).

øre/kWh. Størrelsesforholdet mellom de tre priskomponentene vil variere over tid. Hovedsakelig skyldes det at kraftprisen varierer mye avhengig av markedsforholdene. Nettleie og avgifter varierer i mindre grad enn kraftprisen (se figur 1).

Kraftbørsen og ulike prisområder

Norge og Sverige dannet en felles kraftbørs, Nord Pool Spot, i 1996. Noen år senere sluttet også Danmark og Finland seg til børsen. I dag er det nordiske kraftmarkedet knyttet til Tyskland, Polen, Russland, Nederland og Baltikum gjennom overføringslinjer. Ved fravær av flaskehalser i overføringsnettet mellom områder i markedet vil kraften flyte fritt mellom områdene. Det dannes da i det frie markedet lik elspotpris i de forskjellige områdene.

Begrensninger i overføringskapasiteten mellom områdene håndteres ved at Norge er delt opp i flere prisområder. Siden elektrisk kraft er et gode som må brukes når det produseres, altså ikke mulig å lagre i store kvanta, må det være likevekt i alle områder hele tiden. Den mekanismen som skal sikre dette ved begrensning i overføring mellom områder, er prisene. Det vil da oppstå prisforskjeller mellom områdene.

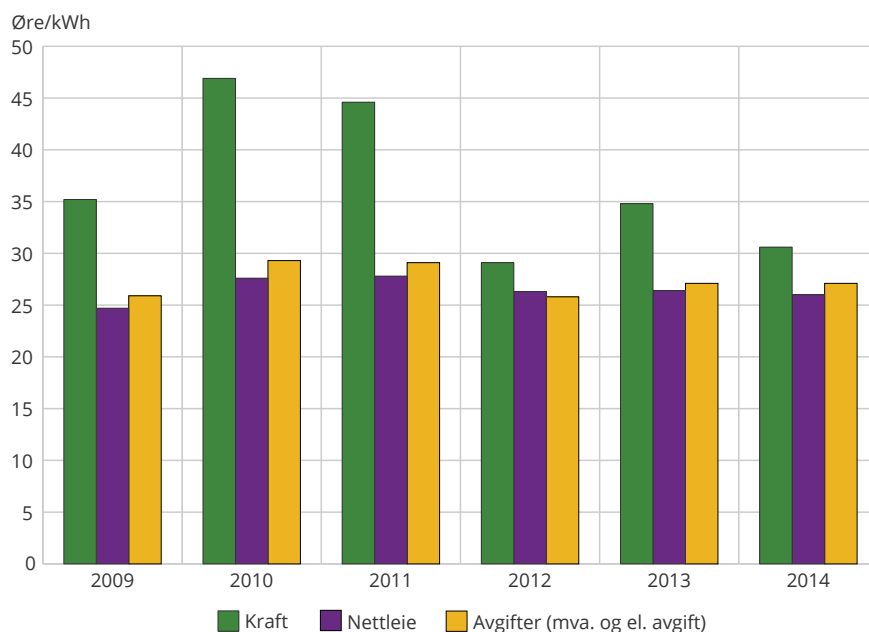
Antall prisområder har variert fra to til fem områder i dag. Prisen i de enkelte elspotområdene bestemmes av etterspørsels- og tilbudsforhold samt tilgjengelig overføringskapasitet. Viktige forklaringsvariabler for tilbudet av strøm er tilsig av vann og fyllingsgrad i magasinene, produksjonskapasiteten i generatorene, tilgjengelig svensk kjernekraft og annen termisk kraft (for eksempel kullkraft), samt annen fornybar kraft (for eksempel vindkraft). Kostnadene ved disse teknologiene og samspillet mellom dem vil da være med å bestemme prisen i markedet.

For etterspørselen av strøm spiller både inntektsnivå, forbruksmønstre og temperatur en viktig rolle. Temperatur påvirker siden mye av elektrisitetsforbruket er knyttet til oppvarming. Betalingsvilligheten på etterspørselssiden vil sammen med kostnadene på tilbudssiden bestemme prisen i markedet.

Fritt valg av strømleverandør

Siden det norske kraftmarkedet ble deregulert i 1991, kan forbrukerne selv velge hvilken strømleverandør de vil kjøpe strømmen av. Kjøp fra en leveran-

Figur 1. Kraftpris, nettleie og avgifter

Kilde: Kvartalsvis prisstatistikk for elektrisitet, Statistisk sentralbyrå.

dør forplikter denne til å levere kraft inn i nettet. Siden kraften går minste motstands vei vet man ikke hvor kraften man får hjem hos seg selv kommer fra, men leveranseplikten sikrer at like mye kraft som brukes (er kjøpt) blir levert inn i nettet.

Husholdningene kan velge mellom ulike strømvavtaler hvor hovedforskjellen er hvordan man fordeler risiko for prisendringer mellom kjøper og selger. Flest husholdninger velger nå spotmarkedspris (med et fast tillegg) hvor prisen varierer etter markedet hele tiden. Kontrakter med variabel pris justeres med et etterslep i forhold til spotprisen. Disse kontraktene har historisk vært dyrere enn spotpriskontrakter.

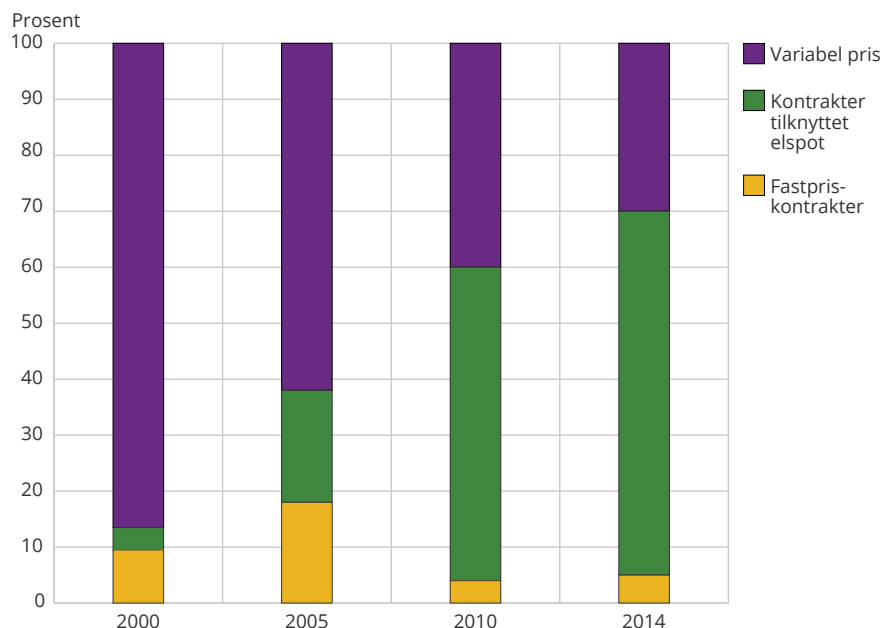
Over tid har det vært kraftig nedgang i andelen husholdninger med variabel pris og tilsvarende økning i avtaler tilknyttet elspotprisen (se figur 2). Økt fokus på prisdifferens mellom forskjellige typer kontrakter har bidratt til denne overgangen.

Det tilbys også fastpriskontrakter hvor prisen er fast eller knyttet til en fast prisbane. Varighet på slike kontrakter er vanligvis 1-3 år. Prisen på disse kontraktene har vært høyere enn spotpriskontrakter. Man har «betalt en forsikring» for å unngå prisvariasjoner eller unngå risiko for sterkt økende kraftpris. I Norge har det vært lav og stabil andel fastpriskontrakter i mange år. Selv om husholdningene fritt kan velge strømleverandør og type kontrakt, vil spotprisen i prisområdet husholdningen er tilknyttet gjelde som referansepris.

Små regionale forskjeller i kraftprisen

I perioden 2009-2013 var det forholdsvis liten forskjell i gjennomsnittlige pris mellom husholdninger i ulike fylker. Gjennomsnittsprisen for kraft, når alle typer kontrakter sees under ett, var lavest i Telemark med 37,2 øre. Den var 3,8 øre høyere (10 prosent) per kWh i Nordland, som hadde den høyeste gjennomsnittsprisen i perioden (se tabell 1). Basert på et årlig strømforbruk på 16 300 kWh, som er landsgjennomsnittet i perioden 2009-2013, utgjør forskjellen i kraftpris mellom Nordland og landsgjennomsnittet omtrent 325 kroner på årsbasis. Sammenligner vi Nordland med Telemark er differensen ca. 625 kroner.

Figur 2. Valg av strømkontrakter, husholdninger

Kilde: Kvartalsvis prisstatistikk for elektrisitet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1. Kraftpris eksklusive avgifter. 2009-2013. Øre/kWh

	2009-2013
Nordland	41,0
Nord-Trøndelag	40,3
Oslo	40,1
Sør-Trøndelag	40,1
Østfold	40,1
Møre og Romsdal	40,0
Akershus	39,8
Troms Romsa	39,5
Finnmark Finnmarku	39,4
Hele landet	39,0
Hedmark	38,8
Aust-Agder	38,6
Oppland	38,3
Buskerud	38,2
Vest-Agder	38,1
Vestfold	38,1
Sogn og Fjordane	37,7
Hordaland	37,7
Rogaland	37,4
Telemark	37,2

Kilde: Årlig elektrisitetsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Prisområder i Norge

Norge er i dag delt inn i følgende prisområder:

Øst-Norge	(område 1)
Sør-Vest-Norge	(område 2)
Midt-Norge	(område 3)
Nord-Norge	(område 4)
Vest- Norge	(område 5)

Inndeling i prisområder følger ikke fylkesgrensene. For mer informasjon om prisområdene, se <http://www.statnett.no>

En noe høyere kraftpris i fylkene i Midt-Norge og Nord-Norge må ses i lys av høyere spotpris i perioder i prisområdene disse fylkene er tilknyttet (se tabell 2). Spesielt i 2010 var det ulik ressursituasjon i ulike landsdeler. Dette kombinert med flaskehalser i nettet, som gjør at en ikke får overført nok kraft fra andre områder i det nordiske markedet til å jevne ut ulikhetene, ga da en høyere pris i Midt-Norge og Nord-Norge enn i resten av landet.

Tabell 2. Elspotpriser¹. Store bykommuner. 2009-2013. Øre/kWh

År	Oslo	Kristiansand	Bergen	Molde	Trondheim	Tromsø
2009	29,5	29,5	29,5	31,1	31,1	31,1
2010	43,5	40,7	41,5	46,5	46,5	46,0
2011	36,2	36,0	35,8	37,1	37,1	37,1
2012	22,1	21,8	21,7	23,6	23,6	23,3
2013	29,2	29,0	29,2	30,3	30,3	30,1
Uvektet snitt						
2009-2013	32,1	31,4	31,5	33,7	33,7	33,5

¹ Nord Pool har lagt til rette kraftpriser på månedsbasis tilbake til 1990. På grunn av innføring og senere endringer i inndelingen i prisområder er denne tidsserien laget for store bykommuner.

Kilde: Nord Pool Spot AS.

At sluttbrukerprisen er ulik for husholdninger som tilhører samme prisområde kan skyldes at husholdningene ikke betaler en kraftpris som er lik spotprisen, men velger mellom mulige kraftleverandører og ulike typer strømkontrakter. Ulikheter mellom fylker i type strømkontrakter husholdningene velger vil gi forskjeller i gjennomsnittspris selv for en lik spotpris. Vi har imidlertid ikke data for å avgjøre betydningen av denne faktoren her.

Store prisforskjeller i kortere perioder

Variasjonene i gjennomsnittsprisene på årsbasis kan dekke over vesentlig større prisvariasjoner i kortere perioder. Går vi helt ned til timesbasis kan variasjonen bli svært stor, men kortvarige forskjeller av denne typen vil gi lite utslag på strømregningen. Ser vi på måneds- eller ukesbasis har det imidlertid i perioder også forekommet prisforskjeller som gir merkbare utslag på strømregningen. I februar 2010 var for eksempel gjennomsnittlig spotpris i Oslo 64,3 øre/kWh, mens den var 45,3 øre/kWh i Bergen og hele 77,8 øre/kWh i Trondheim. For en enebolig med et forbruk på 2 500 kWh i februar utgjør denne prisforskjellen alene rundt 800 kroner mellom Bergen og Trondheim.

Husholdningenes nettleie er regulert

Mens kraftprisen er konkurranseutsatt, er nettleien regulert. Dette kommer av at overføring og distribusjon er kjennetegnet av høye faste kostnader, noe som gjør det samfunnsøkonomisk ulønnsomt å ha flere nettselskap innenfor det samme geografiske området. Nettoperatorene danner dermed naturlige monopoler. Disse må da reguleres slik at de ikke tar urimelig leiepriser. Nettleien betales til det nettselskap som har områdekonsesjon der husholdningen ligger. Basert på innsendte regnskapstall kontrollerer NVE (Norges vassdrags- og energidirektorat) at nettselskapene ikke tar urimelig fortjeneste.

En regional utjevningsordning for nettleien basert på statstilskudd til nettselskap med høye kostnader forvaltes av NVE. Det er store forskjeller i kostnaden med å drive nett i et område med mange kunder samlet rundt et lite areal og et område med få kunder på et stort areal. Samtidig er det store forskjeller mellom de mest effektive og de minst effektive nettene. Dette gir store forskjeller i kostnadsgrunnlaget som de enkelte nettselskapene reguleres etter. Utjevningsordningen kompensere ikke fullt ut disse forskjellene.

Høyest nettleie i Sogn og Fjordane

Det er relativt store fylkesvise forskjeller i nettleien i perioden 2009-2013 (se tabell 3). Lavest nettleie (22,5 øre/kWh) betalte husholdningene i Akershus (tett befolkningsgrunnlag), mens den var 12 øre høyere (53 prosent) i Sogn og Fjordane (mer spredt bebyggelse). Med et årlig strømforbruk på 16 300

Tabell 3. Nettleie eksklusive avgifter, etter fylke. 2009-2013. Øre/kWh

	2009-2013
Sogn og Fjordane	34,5
Nord-Trøndelag	33,5
Hedmark	32,7
Nordland	32,0
Finnmark Finnmark	31,7
Oppland	30,4
Aust-Agder	30,2
Vest-Agder	30,1
Møre og Romsdal	30,0
Telemark	28,6
Østfold	28,2
Buskerud	26,9
Hele landet	26,9
Troms Romsa	26,5
Vestfold	25,6
Rogaland	25,0
Hordaland	24,3
Sør-Trøndelag	24,1
Oslo	23,4
Akershus	22,5

Kilde: Årlig elektrisitetsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

kWh utgjør forskjellen i nettleie mellom Sogn og Fjordane og landsgjennomsnittet rundt 1 250 kroner på årsbasis. Sammenligner vi Sogn og Fjordane med Akershus er differensen omtrent 2 000 kroner.

Finnmark og deler av Troms slipper elavgift

De offentlige avgiftene på kjøp av strøm består av elavgift, avgift til Enova og merverdiavgift. Mens deler av Troms og hele Finnmark har fritak for elavgift, har alle andre fylker lik sats.

Elavgiften har steget fra 10,82 øre/kWh i 2008 til 11,6 øre/kWh i 2013. Enova-avgiften har vært 1 øre/kWh i alle årene vi ser på, og er lik for husholdninger i hele landet. Merverdiavgiften har ligget konstant på 25 prosent, og legges til etter at kraftpris, nettleie og de andre avgiftene har blitt summert. Det betyr at jo mer kraftprisen og nettleien utgjør, jo større blir avgiftene. Husholdningene i Nord-Trøndelag betalte dermed mest i avgifter, etterfulgt av Sogn og Fjordane og Hedmark i perioden 2009-2013. Nordland, Troms og Finnmark har fritak for merverdiavgift.

Den totale prisen varierer sterkt

For å få et bilde på den totale prisen på elektrisitet i perioden 2009-2013, må man se på kraftpris, nettleie og avgifter samlet. På topp finner vi Nord-Trøndelag med 107,6 øre per kWh, mens Finnmark ligger nederst med 72,1 øre/kWh (se tabell 4). Med et årlig strømforbruk på 16 300 kWh utgjør forskjellen i den samlede prisen på elektrisitet mellom Nord-Trøndelag og landsgjennomsnittet omtrent 2 000 kroner på årsbasis. Sammenligner vi Nord-Trøndelag med Finnmark er differensen omtrent 5 800 kroner.

Forskjellen på 12,6 øre/kWh mellom Nord-Trøndelag og landsgjennomsnittet har først og fremst sammenheng med en høyere nettleie i Nord-Trøndelag. En noe høyere kraftpris bidrar også. Sogn og Fjordane og Hedmark har en kraftpris som er lavere enn landsgjennomsnittet, men totalprisen løftes opp av en høy nettleie i disse fylkene.

Nordland, Troms og Finnmark rimeligst

I analyseperioden 2009-2013 har Nordland, Troms og Finnmark den laveste samlede prisen på elektrisitet. Dette skyldes i stor grad fritak for merverdiavgift i disse fylkene og fritak for elavgift i Finnmark og deler av Troms.

En gjennomsnittlig husholdning i Norge betalte totalt rundt 15 500 kroner for strømmen på årsbasis i tidsrommet 2009-2013. Mens husholdningene fritt kan velge hvilket strømselskap de vil kjøpe strøm av, er nettleien og avgiftene på strøm bestemt av bosted.

Tydelige geografiske forskjeller

Prisen på elektrisitet varierer mye for husholdningene avhengig av hvor man bor. Forskjellene i den totale elprisen skyldes i stor grad ulik nettleie. Nettleien varierer som følge av ulike kostnader knyttet til vedlikehold og utbygging av strømmettet. For prisforskjellene mellom Nord-Norge og resten av landet er de geografisk graderte satsene for elavgift og moms den viktigste forklaringen.

Kraftprisen viser også regional variasjon, men mindre enn nettleien. Forskjellene kan blant annet ses i sammenheng med at landet er inndelt i ulike prisområder der markedsprisen i hvert område er bestemt av tilbud og etterspørsel. Med begrenset overføringskapasitet mellom områdene vil markedet etablere ulike priser for å balansere tilbudet og etterspørselen av strøm.

Tabell 4. Samlet pris på elektrisitet, etter fylke. 2009-2013. Øre/kWh

	2009-2013
Nord-Trøndelag	107,6
Sogn og Fjordane	105,6
Hedmark	104,6
Møre og Romsdal	102,8
Aust-Agder	101,3
Oppland	101,2
Østfold	100,6
Vest-Agder	100,5
Telemark	97,4
Buskerud	96,6
Sør-Trøndelag	95,4
Hele landet	95,0
Vestfold	94,9
Oslo	94,6
Rogaland	93,3
Akershus	93,0
Hordaland	92,8
Nordland	85,3
Troms Romsa	76,9
Finnmark Finnmarku	72,1

Kilde: Årlig elektrisitetsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

NVE og Energimyndigheten (2014): «Et norsk-svensk elsertifikatmarked - årsrapport 2013». (http://webby.nve.no/publikasjoner/rapport/2014/rapport2014_50.pdf)

Publisert: 27. januar 2015

Nora og Lucas tilbake på navnetoppen

Toppnavnene fra 2012, Nora og Lucas, er tilbake på navnetoppen. Populariteten til tross: Bare 1,4 prosent av jentene fikk navnet Nora, og 1,4 prosent av guttene fikk navnet Lucas i 2014.

Nora kom inn på topp ti i 2000 og har således vært blant de mest populære jentenavnene en stund. Nora toppet listene i 2012 og igjen i 2014, da Nora og Norah sammenlagt ga ny topp og dyttet Emma ned fra førsteplassen. Navnet Nora dukket opp i Norge på midten av 1800-tallet og fikk sitt første lille oppsving etter «Et dukkehjem». Navnet er en kortform av Eleonore, men betydningen av navnet er ikke kjent. Nora fronter den stadig voksende trenden med jentenavn som slutter på -a eller -ah. Over halvparten av jentenavnene slutter nå på -a eller -ah, mot drøye én av ti i 1947.

Lucas tilbake på topp

Lucas og Lukas sammenlagt gjenerobret topplassen etter ett år med Filip. Lucas har vært dominerende guttenavn siden 2008 og har vært på topp i seks av de syv siste årene. Navnet betyr «mann fra Lucania». Lukas skal ha skrevet både Lukasevangeliet og Apostlenes gjerninger. På tross av Lucas, synker andelen gutter med bibelnavn langsomt til 21 prosent, mot 23 prosent i toppåret 2006. Til sammenligning hadde rundt 1,5 prosent av guttene bibelnavn på 1950-tallet.

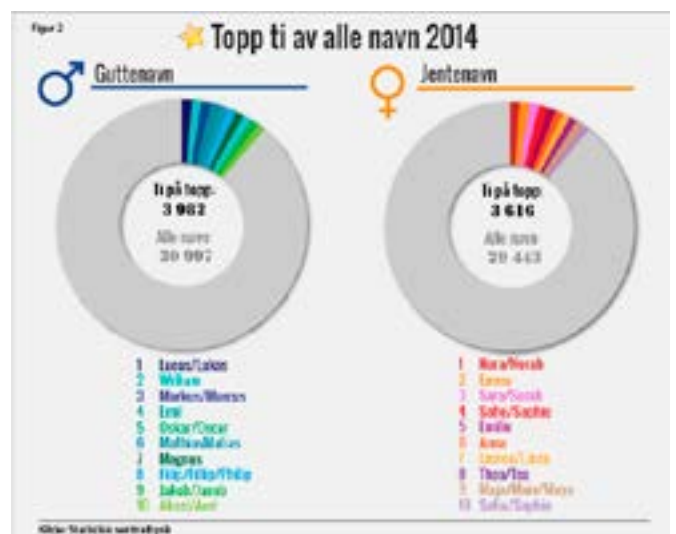
Største klatrere

I 2014 klatret gamle travere som Markus og Emil opp åtte plasser til henholdsvis 3. og 4. plass. Aksel fortsetter oppover og er ny på topp ti. På jentesiden er det Nora, Anna, Tiril og Emilie som vokser mest. Over den siste femårsperioden er det Mattheo, Liam, Olav og Aksel blant guttene og Olivia, Ella, Mie og Lilly blant jentene som klatrer mest.

Bare 1,4 prosent av jentene og guttene fikk toppnavn

Selv om Nora og Lucas er på topp, er det bare 1,4 prosent av henholdsvis jentene og guttene som fikk navnet i 2014. Til sammenligning fikk nær 6 prosent av jentene navnet Anne på 1950-tallet. Vi er med andre ord blitt flinkere til å variere navnevalgene.

Statistisk sentralbyrå har laget navnestatistikk siden 1991. På 1990-tallet lå toppnavnene i median på 2,4 og 2 prosent for gutter og jenter. Den neste tiårsperioden var andelen sunket til 1,85 og 1,9. De siste fem årene er tilsvarende tall 1,7 og 1,4 prosent. En vesentlig del av den større variasjonen i navn de siste årene skyldes inn-

vandringen til Norge, med innslag av mange nye navn. I 2014 er det i alt 80 000 jentenavn i Norge, og 68 000 guttenavn. Om oppmerksomheten rundt de mest brukte navnene får mange til å velge andre navn, er et spørsmål vi lar stå ubesvart.

Les mer på <http://www.ssb.no/navn>

Flere kvinnelige ledere

I alle fylker, med unntak av Aust-Agder, har andelen kvinnelige ledere økt siden 2012, viser Statistisk sentralbyrås indikatorer for kjønnslikestilling 2013. Siden 2008 har andelen kvinnelige ledere økt i tre av fire kommuner.

De mest likestilte kommunene finner vi på det sentrale Østlandet, i Nord-Norge og i Sør-Trøndelag. De store byene skårer også høyt på mange av likestillingsindikatorene. Så lenge Statistisk sentralbyrå har målt regional likestilling har dette mønsteret vært fremtredende.

Sørlandet, Vestlandet og Sør-Østlandet har generelt hatt lave skårer på indikatorene. Forskjellene mellom menn og kvinner er større her enn i andre deler av landet. Imidlertid beveger også mange kommuner i disse landsdelene seg i retning av mer likestilling.

Mest likestilt på ledernivå i nord

Kjønnsfordeling blant ledere er, sammen med andelen fedre med lang foreldrepermisjon, den indikatoren som viser størst endring i retning av mer likestilling de siste årene. Skåren på denne indikatoren har gått jevnt oppover siden 2008 i samtlige av landets fylker, og i tre fjerdedeler av kommunene.

Blant fylkene er det Oslo og Finnmark som har høyest skår når det kommer til kjønnsfordelingen blant ledere, mens Aust-Agder og Vestfold skårer lavest. Blant kommunene er det også i de nordligste fylkene at lederposisjoner er likest fordelt. 11 av de 20 kommunene som skårer høyest på denne indikatoren ligger i Nordland, Troms eller Finnmark, mens halvparten av de 20 som skårer lavest ligger i Møre og Romsdal, Rogaland, Vest- eller Aust-Agder.

Selv om det i de fleste kommuner stadig blir jevnere fordeling av ledere, er det fortsatt store forskjeller mellom kommunene. I de mest likestilte kommunene er andelen menn og kvinner i lederposisjoner lik (50/50). I de kommunene som skårer lavest på denne indikatoren er 80 prosent av lederne menn, men i noen kommuner er også andelen kvinnelige ledere opp mot 60 prosent. Disse får også en lavere skår enn de mest likestilte kommunene.

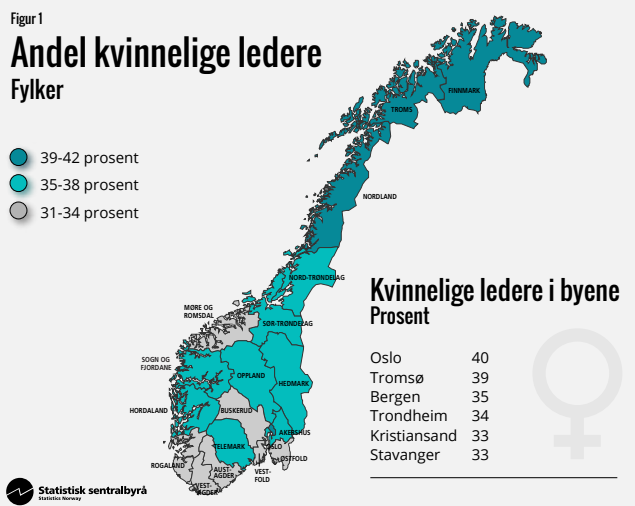
Lite endring i inntektsforskjellene

I snitt er norske kvinners bruttoinntekt 67 prosent av menns, og dette har endret seg svært lite siden 2008. Inntektsgapet gjenspeiler blant annet forskjellen i deltidsarbeid mellom menn og kvinner, som også har endret seg lite de siste årene.

Figur 1

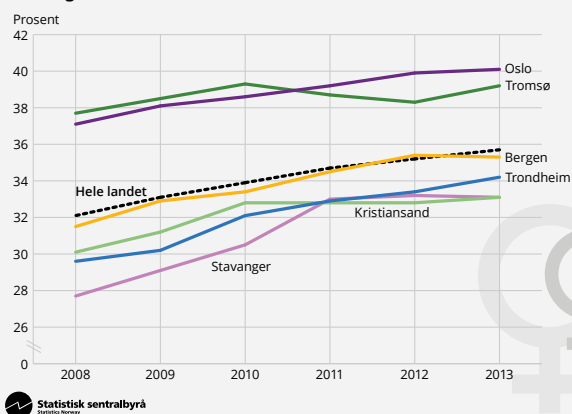
Andel kvinnelige ledere Fylker

- 39-42 prosent
- 35-38 prosent
- 31-34 prosent

Figur 2

Andel kvinnelige ledere Utvikling over tid

Det er imidlertid store regionale variasjoner i fordeling av inntekt mellom kvinner og menn. Jevnest inntektsfordeling har Finnmark. Seks av de ti kommunene med minst kjønnsforskjell i inntekt ligger i Finnmark, og 12 av 20 ligger i de tre nordligste fylkene. Et balansert inntektsnivå i disse kommunene skyldes at menn generelt har lavere inntekt enn landsgjennomsnittet, mens kvinnene har høyere. Dette henger sannsynligvis sammen med jevnere fordeling av deltidsarbeid og ansatte i offentlig sektor i denne landsdelen, og antakelig også den jevnere fordelingen av lederstillinger som vi beskrev ovenfor.

Skjevast inntektsfordeling har Sør- og Vestlandet. Av de 40 kommunene med størst inntektsforskjeller ligger samtlige, med unntak av to, i Møre og Romsdal, Hordaland, Rogaland, Vest- eller Aust-Agder. Unntakene er Asker kommune i Akershus og Selje kommune i Sogn og Fjordane.

Les mer på

<http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/likekom>

Statistisk sentralbyrå

Postadresse:

Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:

Akersveien 26, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no

Internett: www.ssb.no

Telefon: 62 88 50 00

ISSN 0809-4713

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway